B. N. C
FIRENZE
1185
1

1185 1

1185. 1

1185.1

Ariſtotelis & Xeno-PHONTIS OECONOMICA, AB

Iacobo Lodoico Strebæo è græco in latinum conuerſa, Ad Ioannem Bertrandum Senatorem, & Lutetiæ Pariſiorum Curiæ præſidem.

EDITIO SECVNDA.

1185. 1

PARISIIS

Ex officina Michaëlis Vaſcoſani, in uia quæ eſt ad diuum Iacobum, ſub Fontis inſigni.

M. D. XLIIII.

Cum priuilegio.

PRIVILEGIVM IN HANC SENtentiam à Prop. Pariſienſi impetratum.

Cautum eſt edicto proprætoris Pariſienſis, ne cui Ariſtotelis & Xenophontis œconomica cum annotationibus in Perionium, ab Iacobo Lodoico Strebæo nomine Ioānis Bertrandi Senatoris conuerſa à Græco, quadriennio proximo imprimere liceat, aut alibi impreſſa uenalia proponere, præterquam ipſi Vaſcoſano. Qui ſecus fecerit, libri impreſſi, aut inter promercales habiti, publicabuntur, & mulcta illi arbitrio Iudicis irrogabitur. Pariſijs pridie Calendas Iunias M. D. XLIII.

I. I. De Meſmes.

QVum libros Ariſtotelis de ciuili ſciētia, præſes æquiſſime, latinè reddidiſſem, & illis multa quæ ad tuēdæ rei familiaris artem pertinent, contineri animaduertiſſem: ut cætera quæ nūc extant ab antiquis ea de re ſubtiliter & acutè diſputata, haberētur, à græco uertēda, & in uſus eorū qui aut græcè neſciūt, aut latini ſermonis inopia laborāt, edēda diuulgandaq; mihi duxi. Quod eo libētius feci, quia ordo rerū uiaq; rationis hoc iubet, ut è multis ad paucos, è paucis ad unū, ex diſciplina ciuili ad œconomicā, ex œconomica ad moralem facta partitione ueniatur. Quòd autē libri ſuperiores in tuo nomine apparuerūt, hos quoque, nō ſolùm philoſophorum principis authoritate, ſed etiam materiæ quæ ſubiecta eſt, affinitate coniunctos, ne ullum diuortiū fieret, eodē nomine diuulgādos eſſe iudicaui. Accedit, ut hoc negocium, quod non inutile futurū puto, ſuaſore te & authore ſuſceperim. Quamobrē faciundū mihi uidebatur, ut cuius hortatione rem perhoneſtā moliri cœpiſſem, illius ampla dignitate cōfectum opus illuſtrarem. Equidē ſcio nihil arduum, nihil magnum hanc præ ſe ferre diſciplinā, & hoc quicquid eſt honoris, multos procuratoribus & uillicis cōmiſiſſe, quò liberius aut ſtudio ſapientiæ, aut reipub. darent operā. Nec ignoro ſummā uim tuæ naturæ, ſummā iuris rerumq; ciuiliū cognitionē, præterea ſingularē tuā prudētiā, & amplitudinē honoris atq; magiſtratus quem geris, eſſe

longè præſtantiorem, quàm quæ debeat hac diſtrahi cura: tamen œconomicã Cyrus non minus coluit, quàm bellicã uirtutẽ: & M. Cato Cẽſorius haud minus libenter audiit quũ diceretur bonus paterfamilias, quàm quũ ſummus imperator. Poſſum, nec ipſe nõ potes, enumerare plures uiros clariſſimos, qui domus augẽdę ſtudio capti, magnã ſibi quęſiere laudẽ, propterea quòd haberẽt opes honeſto labore partas, quibus & tẽpla & ſacrificia augerent, patriã iuuarẽt, propinquos neceſſariosq; ſuſtinerent, hoſpites acciperent liberaliter, miſerorũ leuarẽt inopiam, magnã alerent familiã, ſe domumq; ſuam decenter ornarẽt. In eũ te numerũ adſcribere licet, qui potes & exples hæc omnia, ſi non una ratione domus regẽdæ, quòd euaſeris ad altiora, tamen & hac uia non mediocriter adiutus. Nam plures equos pluréſque miniſtros alere, in officio quenque ſuo continere, cuique neceſſaria ſuppeditare, aulæis, ſtragulis, lanea, lintea, ſerica ueſte, lectis pulchrè ſtructis, menſis, abacis, uaſis multis atque precioſis, ſupellectili copioſa lautáque refertam habere domum, liberos plures magnis impenſis educare, ueſtire, erudire, perpetuos facere ſumptus, nec ſolùm neceſſarios, ſed etiam liberales, non habere æs alienum, integrum ſeruare patrimonium, ſic uiuere ut nemini cuiquam fiat iniuria, hæc & alia generis eiuſdem, quæ iam multos annos optimè facis, ſiquis dicat non eſſe boni patriſfamilias, qui ſciat rem tueri, non intelligo quod œconomiæ munus eſſe putet. Hæc itaque ſiue ars ſiue exercitatio

quædam

quædam & facultas,tametſi nihil arduum (ut inſtitueram dicere)præ ſe fert, & quas adeptus es artes obtinent principatum,non tamen indigna Senatoris ampliſſimi nomine . Si canimus ſyluas , inquit poeta,ſyluæ ſint Conſule dignæ.Si tractamus œconomica ſyluis ampliora,ſint œconomica digna Senatore. Leges igitur & hæc noſtra (dico noſtra, ut ſua Plautus & Terentius, quæ uerterant è græco) & eo libentius quidem leges, quòd mihi fueris author ut iſta conuerſa diuulgarem. Id quidem feciſti, ſat ſcio,non quò tibi,cui nota ſunt hæc omnia, perciperes inde fructum,ſed ut aliorum conſuleres utilitati.leges tamen,ut quid auſpiciis tuis ſit effectum, iudicare poſſis. Quum libri tres de re familiari nomine Ariſtotelis inſcripti reperiantur, primum ſolum uerbis latinis expreſſi,nec eum totum,propterea quòd magna pars eius deſideratur. Quod reliquum eſt,tam ſententioſa breuitate,tam arguta ſubtilitate, tam compoſito ordine rem complectitur, ut eorum qui uias artis huius inquirunt, deſiderium mirum in modum commoueat. Ariſtoteles rem omnem,ſicuti Xenophon,in unum librum contulerat,id oſtendit Diogenes Laërtius, ſed quum Leonardus Aretinus incidiſſet in libellum quendam de uiri & uxoris moribus,& de tuenda coniugii ſocietate,qui nec Ariſtotelis acumen, nec inuentionem, nec collocationem,nec dicēdi genus præ ſe fert,nec rebus eius aptè cohæret,illum ſuppoſuit,ſiue quòd in philoſophi nomē inuaſerat,ſiue quòd ad œcono-

miá pertinere uidebatur. Quæ ſcripſit Aretinus, extant: Græca uerò nõ extant. Aldus autem quũ reperiſſet opus authoris incerti de uectigalibus regũ atq; populorũ, de conficienda pecunia, propterea quòd œconomiæ nomen uſurpabat, etſi ad eã de qua agebat philoſophus, nõ erat cõgruens & accõmodatũ, tamen adiecit, & altero loco donauit. Ego qui certò ſcirẽ nec Ariſtotelis eſſe, nec ad œconomicam facultatẽ, de qua nunc agimus, pertinere, conuerſum nolui: ſed ut ſupplerentur ea quæ ſupererant, Xenophontis œconomicon latinũ feci: quo nihil & inuẽtione & ornatu præſtãtius digniusq; inueniri poteſt quod cum præceptionibus Ariſtotelis coniungatur. Quum ſcriptoris utriuſq; res inter ſe confero, multis magníſq; rationibus adductus hoc iudico, uel ex eodẽ fonte deductas, uel quę ſunt Ariſtotelis, è Xenophonte decerptas. Fuit hic uir egregiè doctus, & eadem qua præceptor Ariſtotelis diuinus ille Plato, diſciplina formatus. Hi qui eſſent duo Socraticę philoſophiæ lumina, (ut ait Aulus Gellius) certare & æmulari inter ſe uiſi ſunt, quia de iis apud alios uter eſſet præſtantior maiorq;, certabatur. Xenophontis elegantiá M. Cicero laudat in Oratore. Illius, inquit, ſermo eſt ille quidẽ melle dulcior, ſed à forẽſi ſtrepitu remotiſſimus. Et Quintilianus, Quid, inquit, cõmemorẽ Xenophõtis illá iucunditatẽ inaffectatam, ſed quá nulla affectatio cõſequi poſſit; ut ipſę ſermonẽ Gratiæ finxiſſe uideantur: & quod de Pericle ueteris comœdiæ teſtimoniũ eſt, in hũc iuſtiſſimè trãſferri

ferri poſſit, in labris eius ſediſſe quandam perſuadendi deam. Nec eius facundiam modò laudarunt ueteres,ſed etiam rerum ſententiarúmque pondus. Semper Aphricanus, inquit Cicero Tuſculanarum ſecundo,Socraticum Xenophõtem in manibus habebat.Idem libro de officiis ſecundo,Res autem familiaris quæri debet iis rebus à quibus abeſt turpitudo,conſeruari autem diligentia & parſimonia, iiſdẽ etiam rebus augeri. Has res commodiſſimè Xenophon Socraticus perſecutus eſt in eo libro qui œconomicus inſcribitur,quem nos,iſta ferè ætate quum eſſemus,qua es tu nũc,è græco in latinum conuertimus.Habes acutiſſimi uiri de Xenophontis œconomico ſententiam: ex qua facilè perſpici poteſt, opus eſſe dignum quod latinè reddatur.Vertere conatus erat Raphael Volaterranus,ſed ei nõ ſucceſſit ex ſententia.Videtur enim neſcio quid aliud potius,quàm quod ſuſceperat,interpretari.Sæpe totos locos præterit.Sæpe ſententias ſcriptoris immutat. Sæpe fertur in errorem,& quò tendant græca, non uidet. Alia mutila & decurtata, alia multis uerbis aucta ponit. Sæpe barbare loquitur, & impure. Quumq; fugere uult moleſtam uerbi inquit & inquam repetitionem, nec illam fugit omnino, nec aperte diſtinguit colloquia perſonarum. Ego quidem penè uerbum uerbo reddidi, niſi quum ratio linguæ latinæ uetuit.Verbis inquit & inquam ſum uſus neceſſariò:quod & Ciceronem multis in libris feciſſe uideo.Omnia qua potui maxima diligentia

conuerti,rerum ſtudioſus magis quàm uerborum, quæ tamen haudquaquam neglexi. Græca deprauata correxi beneficio conſultiſſimi iudicis,atque longè doctiſſimi Ranconeti,qui,ut eſt amantiſſimus omnium literarum , codices manu ſcriptos ſumma diligentia conquirit,quibus non ipſe modò,ſed alii quoque iuuentur.quo nomine multa uiro debētur ab iis qui ſectantur literas puriores.Is mihi duos codices uetuſtos eleganti manu depictos commodauit.Illos cum tribus aliis contuli, & quæ mihi recta uidebantur,adhibito iudicio ſecutus ſum. Quòd ſi elegantiſſimi oratoris & philoſophi neque ſuauitatem, neque uenuſtatem, neque lepidas exornationes imitari potui,non eſt cur id mihi quiſquam det uitio.Sermo Romanus(teſte Fabio)non illam recipere uidetur ſolis conceſſam Atticis uenerē. Graiis, ut ait Horatius,dedit ore rotundo Muſa loqui.Nobis uerò, etiamſi cupiamus, non licet eſſe tam diſertis. Adde quòd in conuertendis græcis, quia rebus & uerbis aliorum ſeruiendum eſt,nec tam liberè fluit oratio,nec locos amœnos tā ſequitur, quàm ſi alueum pronum,dulceſq; uoluptates ſibi delegiſſet. Id apertè demonſtrat oratio M.Ciceronis qua res Platonis de uniuerſitate proſequitur . Quàm fuerit humilis ac demiſſus in hoc uertendo Xenophontis œconomico,teſtatur diuus Hieronymus in præfatione quam ſcriptam reliquit in Euſebii Cæſarienſis chronica.Noſter(inquit) Tullius, Platonis integros libros ad uerbum interpretatus eſt:& quū

Aratum

Aratum iam Romanũ hexametris uerſibus edidiſſet, in Xenophontis œconomico luſit: in quo opere ita ſæpe aureum illud flumen eloquentiæ quibuſdã ſcabris & turbulẽtis obiicibus retardatur, ut qui interpretatum neſciunt à Cicerone, dicta non credãt. Difficile eſt enim alienas linguas inſequentem, non alicubi excidere. Arduũ, ut quæ in aliena lingua bene dicta ſunt, eundem decorem in tranſlatione conſeruent. Hæc ille. Si uir ingenii ſummi, liberaliter inſtitutus omni genere diſciplinæ, & oratorum facilè princeps, ſæculo tam fœlici, Atticam uenuſtatẽ qua Xenophon maximè præditus eſt, aſſequi nõ potuit, minime mirum debet uideri, ſi nos & naturæ bonitate, & omni cum doctrina tũ exercitatione multo inferiores, hoc tempore, barbaris circunſepti, longè ſequamur. Si latina ſit oratio, uerba propria & uſitata, molle dicẽdi genus ac philoſophicũ, nec prorſus inelegans, nec omnino diſſolutum, nõ uideo cur interpres aliorum magnopere debeat laborare. De re magis laborandum: quam totam facilè diſcent, alióſque nullo negocio docere poterunt, qui (quod ego feci) duorum philoſophorum ſcripta coniungent. Si feſtinãtibus eſt moleſta ratio dialogorum, qui & res illuſtrant, & facetias interponunt, difficile nõ eſt leuiora celeriter pręterire, in grauioribus utilioribusq; diutius immorari.

ARISTOTELIS OECONOMIcôn liber unus mutilus.

Cap. I. DISCIPLINA rei familiaris à ciuili ſcientia non ſolùm tã differt quàm domus à ciuitate (nã domus & ciuitas eſt ſubiecta quaſi materia duabus his artibus) uerùetiã quòd adminiſtratio ciuitatis, ad plures magiſtratus: domus autẽ rectio, ad unius imperium pertinet. Sunt artes ab his eò diſiũctæ, quia nõ eſt eiuſdem, id quod molitur opus, efficere, & uti facto, ut lyra & tibiis. Ciuilis autẽ ſciẽtiæ eſt, & ab initio conſtituere ciuitatem, & bene & ratione uti cõſtituta. Vnde planũ fit, eſſe diſciplinæ rei familiaris, & domum cõparare, & prudenter uti cõparata. Nam ciuitas eſt domorum multitudo, cui & agri & rei ſatis eſt ad bene uiuendũ. Perſpicuum eſt eum eſſe petendũ finem, propterea quòd ſi quod ſatis eſt, aſſequi nõ poſſunt ii qui in ciuitatẽ conuenerunt, dirimitur ſocietas. Atque etiam nõ alia de cauſa coẽunt. Id autem eſt ipſa cuiuſque rei ſubſtantia, propter quod ea res eſt, atque facta eſt. Apparet igitur rei familiaris artẽ ciuili diſciplina eſſe ortu priorem. Ab hac enim, quia domus eſt particula ciuitatis, illius functio perficitur. Itaque de ratione tuendę rei familiaris, & quod ſit eius officium, uidendũ eſt. Domus partes ſunt, homo, & rerũ facultates. Quòd autẽ principio natura cuiuſque rei minimis in partibus ſpectatur, hoc quoque modo natura domus eſt conſideranda.

conſideranda. Vt uult igitur Heſiodus,

Primùm ædes, mulierq́;, & bos habeatur arator.
Hic enim primùm uictus & alimenti gratia comparandus, illa uerò hominũ ingenuorum atq; liberorũ cauſa. Debet igitur œconomiæ peritus uxoris cõſociationẽ rectè & prudenter inſtituere, hoc eſt apparare, & talẽ qualis eſſe debet, efficere. Facultatũ prima cura, ſtudiumq; præcipuũ ſit illud quod ſecundũ naturã eſt. In iis artibus autẽ quæ ſecũdum naturam ſunt, priorem obtinet locum ratio agri colẽdi: alterũ uerò, quæcunq; è terra aliquid exquirit, ut quæ metalla tractat, & ſi quæ ſunt aliæ generis eiuſdem. Sed agriculturæ prima laus eſt, propterea quòd iure nititur, ac iuſtitia. Nõ enim rẽ quærit ab hominibus, aut nõ inuitis, ut quas exercẽt caupones, & q mercãtur à mercatoribus quod ſtatim uẽdãt, atq; operæ mercenariorũ: aut inuitis, ut bellicæ. Cui iunge & illud, eſſe ſecundũ naturã, quia natura comparatum eſt ut à matre ſit omnibus alimentũ. Eſt igitur hominibus â terra. Præterea ad laborum tolerantiam ac fortitudinem perutilis eſt. non enim ſicut artes ſordidæ, ita corpora infirma & inutilia facit, ſed quę ſub dio manere, laborare, atque etiam aduerſus hoſtes adire periculum poſſint. Nam ſoli agricolæ res ſuas extra munitiones habent.

In hominum genere curando, prima uxori adhibẽda curatio. Societas enim fœminæ & mari maximè naturalis eſt. Huius rei fundamentũ à nobis alibi poſitum eſt, naturam cupere talia multa procreare, Cap. 2.

qualia produxit,ut in quoq; genere animalia. At fie-
ri non poteſt ut hoc fœmina ſine mare,aut mas ſine
fœmina perficiat. Quamobrē ſocietas illorū neceſ-
ſariò coniuncta. Eſt iſtud quidē in aliis animantibus
nulla ratione duce: & quatenus illis eſt natura cōmu
nis,eatenus ſolùm procreādæ ſobolis gratia coēunt.
In cicuribus autem,& in iis quibus eſt plus cuiuſdā
prudentiæ, perſpicua magis atq; manifeſta ſocietas,
quia magis elucent mutua auxilia,beneuolētia,labo
res, & operæ communes. In homine uerò maximè
perſpicitur hæc cōiunctio,quòd mas & fœmina, nō
ſolū ut ſint,ſed etiā ut bene ſint,inter ſe dant operā.
Et habētur liberi nō modò ut naturæ ſeruiatur, ue-
rumetiam ut inde capiatur utilitas. Nam quæ paren-
tes,quum uires haberent,labore ſuo in ætatē libero-
rum debilē contulerunt: debilitati ſenectute,& uiri-
bus deſtituti,à ualētibus quaſi depoſita recuperant.
Adde quòd & hoc ambitu & uelut orbe natura ſup
plet æternitatē,ſi non ſingulorum numero, at certè
ſpecie cōſeruata. Sic à deo ſummo rerū moderatore
natura utriuſq; & uiri & mulieris ad coniunctionem
ſocietatemq; præparata eſt,& ad efficiēdā domū ſa-
pienter cōſtituta. Diſtincta uariataq; eſt ab illo,ne eſ-
ſet utriq; ad eadem òmnia ſimiliter utilis & idonea
facultas,ſed in quibuſdā ad cōtraria,quæ tamen eo-
dem contenderent,apta. Alterum ualentiorē, alterā
minus robuſtam fecit,ut hæc adducta metu diligen-
tius aduigilet ad cuſtodiā rerū: ille fortitudine præ-
ditus ſit animoſior ad propulſandam iniuriam: ut ille
rem

Legendū ἀνθρώπῳ, id eſt ἀλλήλοις, ut eſt in libris emēdatioribus.

rem quærat foris,atque domum importet:hæc intus ſit,& importata conſeruet.In agendo negocio,& in opere faciundo,quũ ſit hæc debilior quàm quæ foris agere,& in iis quę ſub dio fiunt,uerſari poſſit,cõſtantius tamen eſſe domi quàm uir,& in eadem ſede permanere poteſt.Ille ad opera quieta minus aptus, ad res laborioſas,moleſtas,operoſas,roboris eſt atq; temperamenti ſanioris. Liberos communiter procreant, non item communiter educant, ſed in eos propria ſunt huius & illius adiumenta. Alere matrũ eſt,erudire patrum.

Primùm ſibi leges imponat uir de uxore tractanda:& illi ne faciat iniuriã.Sic enim fiet ut ab ea nullã patiatur ipſe. Nos ad hoc & lex cõmunis hortatur, ut aiunt Pythagorei, quamminimè oportere uideri iniuriã facere cuiquam,quemadmodũ & ancillę quę ab ara ſit abducta.Violat autem iura coniugis uir cui ſunt externi concubitus.De cõgreſſione lex altera, Venere ſic utẽdum,ut nec egeãt præſentes, nec ulla coëundi neceſſitate cõpellantur abſentes:ſed ita aſſueſcendũ,ut ſiue adſit ſiue abſit coniux, nihil utriq; deſit.Hoc autem præclarè ſuadet Heſiodus, Cap.3.

Vt mores doceas pulchros,tibi uirgo ſit uxor.

Nam morũ diſſimilitudo diſſociat amicitias.De corporis ornatu ſit hæc præceptio,Vt qui ſuperbè & arroganter moribus extolluntur,& ſe falſo iactant & oſtentant,congredi & propinquitate coniungi non debent,ita qui fuco & ornamẽto corporis inſolẽtes, id quod non eſt,præ ſe ferunt.Cõgreſſus iſte ex or-

natus oſtentatione glorioſa, nihil ab eo differt qui eſt in habitu & apparatu tragœdorum.

Cap. 4. In opibus patrisfamilias illud eſt primum, maximéque neceſſarium, quod optimum, quodq; principatu digniſſimum. Hoc uerò homo eſt. Primùm igitur ſerui boni diligentesq; faciundi. Seruorum duæ ſpecies, præfectus operarum atq; procurator, operarius ac opifex. Quumq; uideamus à diſciplinis excultiores aptioresq; fieri iuuenes: quos paraueris & excolueris, alere debes, illisq; liberalia munia imponere. Cum ſeruis autẽ dominus ita uerſetur, ut neq; improbos fieri atq; petulantes, neque licentia diſſoluta & immodica libertate diffluere patiatur: & iis quibus eſt animus liberalior, honorem: iis qui uiliores dant operas, alimenti copiam præbeat. Quòd autem uini potus non ſeruos modò, uerùm etiam liberos, petulantes & contumelioſos efficit, multæq; nationes liberæ uino ſe abſtinent, ut militiæ Carthaginienſes, perſpicuum eſt aut nihil eius aut parum ſeruis eſſe tradendum. Et quum tria ad illos pertineant, opus, caſtigatio, alimentum: ſi caſtigatio laborq; deeſt, alimentum uerò ſuppetit, contumeliam gignit. Labores autem & animaduerſiones ſine alimento, uim afferunt, & omneis adimunt uires. Supereſt igitur ut dominus operas atque labores imponat, & alimentum ſatis multum ſuppeditet. Nam fieri nõ poteſt ut iis imperet qui mercede careant. Seruo merces, alimentum. Ac ſicut alii, ſi meliores meliora nõ capiũt, nec ulla ſunt præmia uirtutis, & uitii ſupplicia, deteriores

riores fiunt,ita quoq; ſerui. Horum igitur habenda ratio,& unicuiq; pro dignitate partienda,atque plus minúsue laxanda ſunt hæc,alimentum,ueſtis,intermiſſio laboris,caſtigādi modus:imitandaq; tum uerbo tum re,medicorum facultas:& in adhibenda ratione medicamenti uidendum eſt, alimentum quod ſemper idem ſuggeritur,non eſſe medicamentum.In ſeruorum genere optimi ad opera faciunda ſunt habendi,qui neq; plus æquo timidi ſunt,neq; plus ſatis animoſi.Neutri quod iuſtum eſt faciūt.Etenim plus æquo timidi nihil audent, nihil inopia animi ſuſtinent.Animoſi uerò non facilè dicto ſunt audientes. Omnibus autē certus finis terminusq; conſtituendus eſt.Nam iuſtū eſt ac utile, eſſe præmium propoſitū, libertatem.Dabunt enim libēter operam atq; laborabūt,quum præmium fuerit propoſitum,tempusq; definitum.Suntq; procreatis liberis quaſi pignoribus obſtringendi.Nec plures gentis eiuſdem ut in urbibus,ſic & in ædibus habēdi.Atq; propter ſeruos potius quàm liberos ſacra faciunda,& huiuſmodi lætitia atq; uoluptas fruenda.percipiūt enim ſerui maiorem fructuum partem & commodorū,propter quæ ſunt hæc lege conſtituta.

Partes œconomi in pecunia rerúmque facultatibus,ſunt quatuor.Etenim debet habere quærendi facultatē,atque ſeruandi. alioqui inutilis eſſet quærendi ratio.Hoc quidem eſt aquam haurire colo, & quod aiunt dolium perforatum. Præterea ſcire debet bona ſuo quæq; loco & ordine decenter & aptè Cap.5.

diſponere,ut domino ſint ornamento: & quũ tẽpus eſt,utenda depromere. Nã propter hæc illis egemus. Diſcrimen atq; differentia ſtatuenda eſt inter genera bonorum. Et plura fructuoſa,quàm quę fructũ non ferunt,habenda. Negocia atq; operæ ſic adminiſtrãdæ partiendæq; ſunt,ut nõ unà periclitẽtur uniuerſæ. Ad rem familiarẽ tuendam prodeſt inſtitutis uti Perſicis, & Laconicis: & Attica iuuat œconomia. Atheniẽſes enim uendẽtes emunt,nec in minoribus œconomiis penũ reponũt ac recõdunt. Perſica ſunt inſtituta, ut paterfamilias ipſe omnia ſtatuat, omnia inuiſat:id quod & Dion de Dionyſio tyranno dicebat. Nullus enim ſic aliena curat,ut ſua. Debet igitur eniti ut omnia quæ poteſt, ipſe curet. Huc pertinet quod Perſes quidam & Libys argutè ſimul & facetè dixit. Rogatus ille,quid opimũ pinguemq; maximè faceret equum, Oculus domini,inquit. Libys autem, quum ex eo quæreretur,quod ſtercoris genus optimũ putaret, Domini ueſtigia,reſpondit. Sunt igitur alia uidenda curandaq; uiro,alia uxori,ut huic & illi munera ſunt œconomiæ diſtributa. Id rarò in œconomia exigua tenuiq; faciundũ,ſæpius in ea cui maior eſt adhibẽda curatio,& quæ aliorũ diligentiæ cõmittitur. Nam niſi qui præit,id quod alii ſequantur, bene diligenterq; monſtret,nec in aliis rebus, nec in cõmiſſa procuratione fieri poteſt ut bonos atq; diligentes habeat imitatores. Sic fieri non poteſt, ſi domini ſint improuidi & negligentes,ut eorum pręfecti rem diligẽter curent. Hæc autem quum honeſta

pulchráque

pulchráque ſint,& utilia ad rem & augendã,& tuẽdã,domini prius expergiſci quàm ſerui,& poſterius ſomnum capere debent:nec unquam domum magis quàm magiſtratus urbem,ſine cuſtodia relinquere: nec aliquid eorum quæ facienda ſunt,nocte diéque prætermittere:idq; bonum,ante lucem ſurgere:propterea quòd hoc utile eſt & ad bonam ualetudinẽ, & ad œconomiam,atq; ſapientis contemplationem. Paruis in rebus Attica ratio adminiſtrãdi fructus eſt utilis:in magnis alia,diuiſis fructibus, & quæ in annum,& quæ in menſem conſumuntur,ſeparatis.Nõ aliter in uaſis ſupellectiliq; faciundũ,ſepoſitis iis quibus utendum cottidie,& iis quæ raro ſunt uſui.Hęc tradenda præfectis.Poſtea certo quodam tempore, quæ recondideris,inuiſenda,ne tu quid ſaluũ & integrum,quid perditum & imminutum ſit, ignores. Quum domus ædificatur,habenda ratio rerum quæ poſſidentur,& ualetudinis:atq; hominum commoditati iucunditatiq; proſpiciendũ.Habenda ratio rerum,ut uidendum qui locus ædium fructibus,reíque ueſtiariæ commodus erit,qui fructibus ſiccis, quiq; humidis: & in diuerſo genere rerum, qui animatis, quiq; inanimatis,ſeruis & liberis,mulieribus & uiris, peregrinis & ciuibus.Vt hominum commoditati iucunditatiq; & ualetudini proſpiciatur,domus ita ſtatuenda,ut æſtate ſalubres uẽtos,hyeme liberum ſolem facilè admittat.Talis erit,ſi antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentriones,habeant latera lõgiora.Vbi magnę adminiſtrantur opes,ianitor,cuius in aliis re-

bus nullus ſit uſus,uidetur utilis,qui quæ importantur,& exportantur,obſeruet.Ad expeditum promptūq; ſupellectilis uſum pertinet Laconica diſpoſitio.Inſtrumentū quodq; ſuo poni loco debet.Quod enim ſic eſt in promptu,non requiritur.

XENOPHONTIS OECONOMICVS.

Cap.1. AVDIVI quódam Socratem, quū de adminiſtratione rei familiaris in hác ſentētiam diſputaret, Dic mihi, inquit,o Critobule,éſtne cuiuſdam ſciētiæ nomē œconomia,ſicuti medicina, ars fabrilis, & architectura? Mihi uerò,inquit,ita uidetur.Nónne quemadmodū ſingulis his artibus ſuum munus eſſe dicere licet, ſic & œconomiæ proprium attribuere poſſumus?Sanè, inquit Critobulus,œconomi uidetur officiū, probè ſuam regere domū.Tum Socrates,Poterítne,ſi uelit,alterius domum ſibi commiſſam haud aliter atq; ſuam bene adminiſtrare? Nam qui ſcit architecturā, poterit alii nō ſecus ac ſibiipſi opera moliri.Eſt igitur & rectori domus eadem facultas. Mihi quidē ſic uidetur,o Socrates.Licet igitur,inquit ille,eum qui tenet hanc artem,quanuis ipſe non habeat pecuniā, ſic in aliena domo regenda facere quæſtū, ut architectum in extruenda. Magnum quidem certè quæſtum faceret, inquit Critobulus, ſi domo ſuſcepta, quæcunque opus eſt,efficere, & illam partis opibus

augere

augere poſſet. Domum autē quid cenſemus eſſe? Cap. 2.
idémne quod ædes?an etiā quæ extra ædes ab aliquo poſſidentur,hæc ad domum pertinent omnia? Ego uerò,inquit Critobulus,ita iudico,res omneis quæſitas nomine domus contineri,quáuis earum dominus in eadem urbe nihil habeat rei. Nónne & partos ſibi inimicos habent multi?Sanè, & multos quidem nonnulli. Inimicósne dicemus eſſe in rebus illorum? Tum Critobulus,Ridiculum quidē eſſet, ſiquis augēs inimicorum numerum,hoc amplius mercedem fructū́q; perciperet. Nēpe quòd uiri domus nobis idē eſſe uidebatur,quod res ei quæſita. Verùm,inquit Crit. quod quis bonū quæſiiſſet. nam ſi quid malū, non id quidem ego nomine rei partæ nomino. Videris tu quæ cuiq; ſunt res utiles,eo nomine uocare. Maxime. Quæ nobis officiunt,damna potius atque detrimenta,quàm facultates & opes eſſe duco. Num ſiquis equum mercetur,& illo neſciat uti,ſed ex eo decidens malè afficiatur,inter opes habebit illū?Nequaquam,quādoquidem bonum eſt opes. Nec homini quidē terra ducitur in bonis,qui ſic exercet,ut in ea colenda accipiat damnum ? Nec terra quidem certè in bonis eſt,ſi pro alimēto famē parat. Nónne & oues eodē modo?Siquis propterea quòd ouibus uti neſcit,damnum accipiat,illi nō erunt opes? Mihi uerò o Socrates,non uidentur hoc eſſe. Tu igitur,ut apparet,ea quæ proſunt,opes:quæ obſunt, nō opes eſſe ducis. Sic exiſtimo. Hæc ergo quum ſuppetunt, ei qui ſingulis uti nouit,ſunt facultates,non item illi

qui neſcit uti:quemadmodum tibiæ homini cui memorabilis eſt ſcientia canēdi,ſunt opes,imperito uerò nō magis quàm lapides inutiles,niſi uendat illas. Hoc quidē nobis uidetur. Tibiæ uendentibus ſunt opes,non iis autem poſſeſſoribus qui nec uendunt, nec uti ſciunt. Ac noſtra dictis conſentanea ac cōſequens oratio,quandoquidem diximus,ea quæ proſunt & iuuant,in bonis habenda. Niſi uenduntur ab eo qui neſcit uti, non habentur in bonis, propterea quòd ei ſunt inutiles. ſi uenduntur, in opibus habēdæ. Ad hæc Socrates, Si modò uendere ſciat. Nam ſi uendat ei qui uti neſciat,non ſi uenduntur,opes tua ſententia putandæ ſunt. Hoc dicere uideris o Socrates,ne argētum quidem,niſi ſi quis eo norit uti,inter opes eſſe numerandum. Et tu quoque mihi uideris ita confiteri, in facultatibus illa eſſe ducenda, unde quis emolumentum capere poteſt. Siquis igitur ſic utatur argēto,ut emat,exempli cauſa,meretricē,& per eam peius habeat corpus, peius anima, peius domus atq; res familiaris, ut ei iā proderit argentum? Haudquaquam proderit,niſi fortè & herbā quam uocant hyoſcyamū,ponemus in bonis fortunæ,à quo, qui comederint, ad inſaniam dementiamq; rediguntur. Argētum quidem certè,niſi quis eo ſciat uti,procul adeò reiiciēdum o Critobule, ut ne in pecunia quidem numeretur. Amicos uerò, ſi quis ita norit uti,ut inde fructum percipiat ac emolumentum,ducemus inter opes,an non? Inter opes ſcilicet, inquit Critobulus, ac multo magis quàm boues,

boues, ſi plus ex illis quàm ex bubus emolumenti percipitur. Inimici ergo tua ſentẽtia numerandi ſunt in bonis eius qui ex inimicis uſum capere poteſt. Ego uerò ita exiſtimo. Eſt'ne hominis domus regẽdæ periti, ſic inimicis uti ſcire, ut & inimici proſint? Fortiſſimè ſané. Etenim uides, inquit, o Critobule, quot priuatorũ domus auctæ ſint à bello, quotq; ab imperio tyrannorum. Tũ Critobulus, Hæc mihi præclarè dici uidẽtur, o Socrates. Illud uerò quid? quũ uideamus eſſe qui ſciẽtias habẽt, & agendi facultates, quibus ſi uterentur, domos augere poſſent, ſentiamusq; id eos facere nolle, ideoq; ſciẽtias illis minimè prodeſſe, an iſtis illæ neq; ſunt opes, neq; poſſeſſiones? Tũ Socrates, Aggrederis, inquit, o Critobule diſputationem de genere ſeruorũ. Nequaquã uerò iſtuc ego quidem, ſed de quibuſdam qui uidẽtur eſſe genere antiquo & apprimè nobili, ex quibus alios bellicis artibus, alios ciuilibus præditos eſſe uideo, & illas exercere nolle, nõ alia opinor de cauſa, quàm ut dominos ne habeãt. Quî fiet, inquit Socrates, ut dominos non habeant? ſi quũ beate fœliciterq; uiuere cupiunt, & ea facere uolũt, unde quę putãt eſſe bona cõſequantur, ea tandẽ prohibẽtibus dominis efficere non poſſint? Qui ſunt, inquit Critobulus, qui iſtis imperant abditi? Minimè uerò, inquit Socrates, occulti ſunt & latẽtes, ſed aperti planè atque manifeſti: & quia ſunt improbiſſimi, noſti credo qui ſient, ſi improbitatẽ eſſe putas ſegnitiem, mollitiam animi, & incuriam. Sunt & aliæ fallaces Cap. 3.

dominæ, ſimulatæ uoluptates,ut aleæ colluſio,inutiles hominũ cõgreſſiones, ac nugæ futiles,quæ labẽtibus annis tandẽ uel iis quos decepêre,perſpicuè uidẽtur ægritudines eſſe uoluptatibus circũplicatæ: quarũ uictoria ac imperio frugiferos labores ſubire, & operas utiles dare prohibẽtur. At,inquit Critob. ſunt alii qui nõ cohibentur ab his quò minus elaborent,ſed magnopere & acri ſtudio rebus agendis adhærent,& omnia moliũtur ut ſtruãt opes,& augeãt quæſtum:at uerò domos & res diſſipant,atq; inopia mentis & ſolertiæ capti ſeruiunt. Nã ſunt & hi quoque,inquit Socrates,ſerui dominorũ perquam difficiliũ moleſtorumq;,alii ganearũ,alii flagitiorum Veneris,alii ebrietatũ,alii ambitionũ quarundã,quę luxuria ſumptuoſa atq; largitione fortunas ſtultè profundunt:quæ adeò acerbè dominãtur iis hominibus quos redegerũt in ſeruitutẽ,ut quoad uident eos ætate florere,& laborare poſſe,cogant quaſi uectigales pẽndere quæ labore quæſierint,& in ipſorum libidines atque cupiditates impẽndere. Quum uerò ſenſerũt debilitatos eſſe ſenectute,nec iam laborem perferre poſſe, deſerunt, ſinuntq; in ſenecta miſerè uictitare. Atque rurſus alios quibus utantur, ſeruos inuenire conantur. Itaque neceſſe eſt o Critobule, non minus aduerſus hæc pro libertate decertare, quàm in hoſtes qui nos ui armata in ſeruitutem cõiicere nituntur. Hoſtes enim,quum honeſti boníque eſſent,& captiuos in ſeruitutem dediſſent,iam multos reſipiſcere,& meliores eſſe,& reliquum tempus

facilius

facilius uiuere coegerunt. At generis huius dominæ, quamdiu imperant, nunquam deſinunt hominum corpora & animas fœdare, ac turpiter exhaurire domos. Hæc ita ſubſecutus Critobulus, Quæ hiſce de rebus abs te dicuntur, ſatis admodum mihi uideor audiſſe. Quum uerò in me ipſum inquiro, & me ipſe obſeruo, ab his ita moderatè me abſtinere comperio, ut ſi mihi des cōſilium præcipiáſque quibus agendi rationibus augere domum poſſim, non exiſtimem me ab iſtis quas tu dominas appellas, impediri prohiberíque poſſe. Itaque bono animo es, & quod habes utile conſilium, mihi da quæſo. Nū de nobis hoc iudicaſti Socrates, utrique ſatis eſſe diuitiarum? nihílne tibi egere pecunia uidemur? Ego quidem, inquit, ſi de me quoque loqueris, non arbitror egere me pecunia, ſed rei ſatis habere. Tu uerò Critobule mihi uideris admodum pauper eſſe: &, me deus amet, eſt cur me tui non leuiter miſereat. Cum arriſiſſet Critobulus, inquit, Quantū per deos o Socrates, ex tuis poſſeſſionibus, ſi uæneant, reficere te poſſe arbitraris, & me quantum ex meis? Ego uerò arbitror ſi emptorem nactus eſſem liberalem, ex meis omnibus rebus unà cum domo perfacilè minas quinque conficere poſſe: ex tuis autem te certò ſcio centum partibus amplius, ſi quæras emptorem, reperturum. Quum ita iudicaris, túne iam rebus egere te non credis, & miſeret te meæ paupertatis? Nam mea (inquit) ea ſuppeditare poſſunt, quæ mihi ſatis eſſe puto: ad eam uerò quam ti-

Cap. 4.

bi induiſti uiuendi formã,& ad opinionem tuã,non ſi ad ea quæ nunc poſſides,tripla accedant, ſatis eſſe multa putem. Quînam,inquit Critobulus,hanc Socrates ille tulit ſententiã? Tuli,primũ quòd uideo tibi impoſitã multa magnaq; ſacrificandi neceſſitatẽ: alioqui ne paucos homines quidẽ te recepturum & rebus aucturũ puto. Deinde decet te multos hoſpites recipere,illosq; tractare magnifice: præterea ciues accipere cõuiuio,& apud eos beneficia tua collocare,aut ſolum eſſe,& auxilio carere. Atq; etiam audio ciuitatem grande iam tibi tributum imperare, quod alendis equis,exhibẽdis ludis,præficiendis exercendæ iuuentuti magiſtris,atq; præfecturis eſt conferẽdum. Quòd ſi bellum geratur,certò ſcio,tot inſtruẽdis gubernandisq; triremibus ſumptus,tot ſtipendia pẽſionesq; tibi præſcripturam,quot haud facilè ſuſtinebis. Et ubi uiſus fueris aliquid horũ parcius cõferre,non minus Athenienſes in te animaduerſuros eſſe certum eſt,quàm ſi res eorũ furto ſuſtuliſſes. Ad hæc exiſtimare te diuitẽ eſſe uideo,& negligere rationes parandæ pecuniæ,atq; ludicris rebus,quaſi tibi liceat,adhibere mentem. His de rebus miſeret me tui,ne quod inſanabile malũ patiare, deiectusq; inopia graui labores. Mihi uerò ſiquid opus ſit,noſti credo non deeſſe qui ſuccurrant,remq; ſuppeditẽt. Itaq; ſi perpauca dederint, hãc meam uictus rationem affluentia abundantiaq; complebunt. Amici tui quanquã ſatis multas opes habent,& ſupellectili ſua magis quàm tu tua debent eſſe cõtenti,tamen ad te cõ-

uertent

uertent oculos ut emoluméta beneficiaq; recepturi. Tum Critobulus, His ego o Socrates contradicere nõ poſſum. Sed tempus eſt quo mihi præeſſe & uiã monſtrare potes, ut rerum tenuitate ne fiam miſer.

His auditis Socrates, Céſen' te Critobule, inquit, Cap. 5. iſtuc mirũ in modum abſurdè facere? qui paulò antè quum dixiſſem me diuitiis abundare, perinde arriſiſti quaſi nunquam nouiſſem quid eſſet opulétia: nec antè finem feciſti, quàm reprehenſum coegeris fateri ne centeſimam quidem bonorum tuorum parté me poſſidere: nunc auté iubes me præeſſe tibi, curamq; adhibere ne uerè pauper omnino fias. Sic eſt, inquit, o Socrates. Nã uideo te unam quãdam rationé quæſtus faciundi diteſcendiq; noſſe, & facultates parare. Itaq; ſpero te, qui à tenui principio ré facis auctioré, à magno perfacilè multas opes eſſe pariturũ. Meminiſtíne Critobule quod paulò antè dicebas inter diſputandum, (ubi ne grunnire quidé contrà mihi per te licuit) nec equos, nec terram, nec oues, nec argentum, nec aliud quicquam quo neſcias uti, in opibus habendum? ab his enim capiuntur emolumenta. Me uerò quî putas aliquo iſtorum uti ſcire, cui nihil ab initio generis huius unquã fuit? At hæc Socrates erat noſtra ſententia, etiamſi quis ré non haberet, eſſe tamé ſcientiã domus regédæ, quã tenere poſſet. Quid igitur prohibet eam te ſcire? Id ſanè Critobule, quod eſſet impedimento quò minus homo tibiis canere ſciret, ſi nec unquã habuiſſet ipſe tibias, nec alius illi ſuas diſcédi cauſa tradidiſſet. Eadem mihi ratio eſt in

œconomia. Nā nec ipſe rerū facultates habui quibus uterer inſtrumentis, & hanc artē diſcerem: nec alius unquam mihi ſua regenda cōmiſit. Tu uerò tua nūc tradere uis. Illi adeò qui primùm diſcunt fidibus, lyras demoliuntur. Et ego quidem ſi in re tua familiari œconomiam diſcere cōtenderem, fortaſſe tuam domum labefactarē. Ad hæc Critobulus, Magno mihi ſtudio Socrates ſubterfugere conaris nequid me iuues ad ea facilius ſuſtinēda, quæ mihi neceſſaria ſunt negocia. Ego certè quidem minimè ſubterfugio, inquit Socrates: ſed quæcunq; teneo, tibi perquā libēter exponam.

Cap. 6. Si ueniſſes ignē petitū, qui apud me nullus eſſet, non argueres me credo, nec mihi moleſtus eſſes ſi aliò te ducerē unde tibi capere liceret. Et ſi à me peteres aquam, ego qui non haberem, aliò te ducerem unde accipere poſſes, nō dubito quin iſtuc probares. Quòd ſi tibi muſicā à nobis diſcere uolēti oſtenderem multo peritiores illius artis atque uenuſtatis tibi non incognitos, quibus ſi uelles, operam dares, quod hæc agenti mihi iam crimen obiiceres? Nullum iure Socrates. Tibi igitur Critobule monſtrabo alios me longè exercitatiores his rebus, quas ut à me diſcas, auidè blandéque rogas. Fateor me ſtudioſe & diligēter ciues obſeruaſſe qui in quaque re prudentiſſimi & ſapientiſſimi eſſe uidebantur. Nam quum aliquando didiciſſem, ab actionibus iiſdē alios admodū pauperes, alios perquā diuites eſſe, admiratione captus hæſi, & hoc quid eſſet, inquiſitione & inueſtigatione dignum putaui. Qúmque

perſcrutarer

perſcrutarer propriam peculiaremq; cur hæc ita fierent, rationem, eſſe deprehendi. Qui temere & inconſultò negocia gerebant, damnum facere uidebã. Qui ſtatuto conſilio rem diligenter adminiſtrabant, eos expeditius & facilius agere, atque maiore cum quæſtu, animaduertebam. A quibus ſi diſcere uelis, exiſtimo te, niſi tibi deus aduerſetur & repugnet, ad rem locupletandam impigrum fore, & magnas opes quæſiturum. Quæ quũ Critobulus audiſſet, Nunc, inquit, te iam Socrates nõ antè dimittam, quàm promiſſa coram his amicis oſtenderis. Quid igitur, inquit Socrates, ſi tibi monſtrem primùm qui magna ui argenti domos inutiles ædificant, alios autem qui minore pecunia extruunt ita commodas, ut omnia quibus opus eſt, cõtineant: uidebórne tibi opus hoc unum monſtrare in eorum genere quæ ad œconomiam pertinent? Maximè, inquit Critobulus. Quid ſi poſtea (quod eſt huic rei conſequẽs) oſtendam nõ deeſſe qui quum permulta uariáque poſſideant inſtrumenta, nequeant, quando opus eſt, illis uti, nec ſciant ſalua ſint nécne, ideoq; frequenter moleſtiam & ipſi capiant, & ſeruis afferant: alios eſſe qui plura non habeant, imò pauciora, ſed ita poſita, ut quum ſit uſus, habeantur in promptu? Horum cauſa quænã eſt, o Socrates? an quòd ab illis, ut fors tulit, ſingula quæq; proiecta ſunt, ab his ſuo loco & ordine collocata? Sanè quidem, inquit, quòd nihil in loco fortuito, ſed unumquodq; in apto diſpoſitum eſt. Hoc tum Critobulus, Nonnihil œconomicum dicere uideris.

Quid ſi tibi demõſtro,ſeruos hic omnes(ut ita dicã) uinctos eſſe,& tamen frequenter eſſe fugitiuos:illic ſolutos,attamẽ laborare & manere uelle:nõ & hoc uidebor animaduerſione dignũ munus œconomiæ monſtrare?Sanê quidẽ,inquit Critobulus, nec mediocri animaduerſione.Quid ſi eodẽ modo & in iis qui agriculturæ dant operã, doceo alios eſſe qui dicant ſe omnibus fortunis euerſos ab illa, & ad inopiam redactos:alios abunde & pulchrè ab eadẽ percipere omnia quibus egẽt?Næ operæprecium facies, inquit Critobulus.Nã fortaſſe nõ in ea ſolùm quæ neceſſaria uidentur,impendũt,ſed & in alia quæ detrimẽtum afferunt,domumq; labefactant. Tum Socrates,Nonnulli fortaſſe reperiuntur huiuſmodi: at ego de talibus non ago,ſed iis qui non habẽt quod in res neceſſarias impendant, tametſi agrum colere ſe confirmant. Quid eſt huic rei cauſæ? Ego te quidem ad eos perducam,inquit Socrates:tu uerò ſpectans & obſeruans quid agant, utiq; diſces. Equidẽ certè,ſi poſſim.Atqui ſpectandum tibi eſt, & faciũdum periculum poſſis'ne diſcere.Nunc ego tibi cõſcius ſum temporis eius,quũ multo mane ſurgeres, & iter non paruum faceres ad comœdiarum ſpectaculum,atq; mihi ſuaderes ut unà tecum magno ſtudio ſpectarẽ. Ad huiuſmodi uerò exercendi genus haud unquam me uocaſti. Enimuero tibi ridiculus eſſe uideor,o Socrates.Multo magis,inquit,ipſe tibi ridiculus eſſe uidebere,ſi tibi demonſtrauero nõnullos ab arte equeſtri eò deueniſſe tenuitatis, ut

alimentum

alimentum ſibi neceſſarium ſuppeditare non poſſent:alios facultatis huius beneficio ditiſſimos eſſe, & magnitudine quæſtus gloriari & exultare. Hos equidem uideo,utroſq; noſco:nihilo uberioré quæſtum facio. Nempe quòd eos haud ſecus atq; tragœdos comœdosq; ſpectare ſoles,non(opinor)quò ſis poeta,ſed ut oculis auribúsue capias uoluptaté. Nec improbè fortaſſe res ita ſunt cóſtitutæ. Nó enim uis effici poeta. Quum uerò te cogat ciuitas artem facere equeſtrem,ſatísne ſanũ te eſſe putas,niſi uides quî fiat ut huius rei ne ſis rudis & imperitus? præſertim quum eadem ſint utilia,ſi uelis uti:quæſtuoſa, ſi uédere. Equos me domare iubes Socrates? Minimè uerò,nó magis quàm futuros agricolas à paruulis emptos parare. Sed & equorum & hominum quædam mihi uidétur ætates atq; ſtaturæ, quæ ſtatim ſunt uſui, atq; in melius creſcunt. Porrò autem quoſdá Cap.7. monſtrare poſſum qui ſic utuntur uxoribus,ut habeant eas adiutrices in augenda re familiari:alios qui neſciant uti. Nam permulti inde capiunt detrimentum. Vter hic accuſandus,o Socrates,uir,an mulier? Ouis,inquit ille,ſi male habeat,paſtorem magna ex parte accuſamus. Et ſi noceat equus, atq; maleficiũ committat,in equitem crimen reiicimus. Mulier quã bona docet uir eius,ſi peccat,& maleficiũ admittit, ipſa iure culpam ſuſtinebit. Si uerò neq; honeſta neque bona doceret,ſed uxore inſcia rudíque uirtutis uteretur, nónne iure in eum crimen transferretur? Omnino Critobule. Nos qui adſumus,quia amicitia

iuncti ſumus,alter alteri ueritatem oſtendere debemus. Aliúsne eſt ex iis qui frugi ſunt,cui plura quàm uxori tractanda committis? Nemini, inquit. Eſt'ne cui pauciora quàm uxori loqueris?Si non nulli,pau cis tamen. Eam uerò duxiſti puellam ineunte adoleſcentia,& quæ uel quàm minimè multa poterat, uidiſſet & audiſſet. Adoleſcētulam duxi.itaq; multo magis admirādū uideretur ſi quid ſciret quod uel dicere uel agere decet,quàm ſi in errore uerſaretur,& à recto deflecteret. Quibus dicis uxores eſſe bonas o Socrates,an eas erudierint ipſi,uidere non poſſumus. Ego tibi Critobule exempli cauſa Aſpaſiā cōſtituā,quæ ſapientius hæc omnia quàm ego tibi mōſtrabit. Vxorem cui fidelis eſt communitas ſocietáſque domus,arbitror par habere momentum uiro ad ſummum bonum adipiſcendum. Venit enim domū magna ex parte quò bona uiri labore parta cuſtodiat. Quumq; faciendæ ſunt impenſæ,omnes ferè ab illa priuatæ, quēadmodum à quæſtore publicæ adminiſtrantur. Hæc autem quū bene & ratione fiunt, domus augentur:quum malè & temere, decreſcūt. Qui cæteras artes ſingulas exercent,uiros memorabiles demonſtrare me tibi poſſe credo,ſi aliarū præterea indigere te putas. Quid uerò opus eſt alias oſtendere?inquit Critobulus. nec enim facile eſt comparare qui omnes,uti bonū eſt,faciant artes:nec fieri poteſt ut fiam tandem omnium peritus. Sed quæ uidentur eſſe pulcherrimæ,ac ſtudēti mihi congruētiſſimæ,eas ipſe mihi,& in illis claros artifices oſtende:

de:tuq; docẽdo,quia aliquid potes,ad hæc adipiſcẽda me iuua.Pulchrè, inquit, mi Critobule. Etenim quæ βαναυσικαὶ,id eſt illiberales uocantur,abiectæ fœdæq; ſunt,nec immeritò omnium maximè improbãtur quas proferunt ciuitates. Nam quorum cura & opera exercentur, eorum corpora frangunt, inquinantq;.Sedere,& in umbra uerſari,& in his nõnullæ ad ignẽ totos dies agere cogunt. Corporibus effœminatis animi multo languidiores efficiuntur,& infirmiores.Multoq; minus habent ocii,generis huius artes,quàm ut amicis & ciuitati operã dare poſſint. Quamobrem qui faciunt illas,& amicis uti malè, & præſidio fraudare patriam uidentur.Et in quibuſdã ciuitatibus,in iis maximè quæ ſtudio belli captæ, rei militari dant operam,nemini ciuium licet artes ſordidas exercere.Quibus igitur nobis Socrates, utendum cenſes? Num, inquit Socrates, regem Perſarum imitari uerebimur? Illum quidem ferunt inter pulcherrima maximeq; neceſſaria ſtudia agriculturam artemq; bellicam ducere, & utranque diligẽter atq; ſtudioſe curare. Hæc ut audiit Critobulus, Credis,inquit,regi Perſarũ agriculturam eſſe curæ? Cui Socrates,Si uideamus quid agat,hoc modo fortaſſe diſcemus ſiquid ſit ei curæ.Nam conuenit inter nos eum res bellicas ſtrenuè curare,& diligẽter adminiſtrare: quòd quũ milites ex qualibuſcunq; nationibus recipiat,cuique præfecto definierit in quot equites,ſagittarios,funditores, gerrhophoros, id eſt ſcuta & eiuſmodi tegumenta ferentes,alimentũ par-

tiri debeat. Præficit eos, qui regere poſſint quibus præſunt, quiq́, ſi hoſtes irrumpant, fines tueantur. Præter hos & cuſtodes in arcibus alere conſueuit. Cuſtodibus alimentum ſuggerit huic ab eo muneri præfectus. Rex in ſingulos annos omnes præter eos qui cuſtodiunt arces, eò cogit quò uocatur conciliū: recenſet qui ſtipendia merent, atq; alios quos in armis eſſe iuſſit. Qui non ita procul à regia diſtant, ad eos ipſe inſpectionis cauſa proficiſcitur. Qui lōgius incolunt, ad eos mittit haud dubię fidei uiros, qui res ſociorum inſpiciant. Cuſtodū præfectos, & chiliarchos, id eſt qui mille uiros ducunt, & ſatrapas, ſi imperatum ſibi militum numerum expleant, atq; lectos egregióſque uiros equis & armis pulchrè inſtructos exhibeāt, & honoribus auget, & donis ingētibus ditat. Quos autē magiſtratus ducesq́; reperit aut ſegnes aut auaros, & quæſtus auidos, acerbè caſtigat, & abire magiſtratu iubet: alios qui res gerāt, cōſtituit. Hęc quum faciat, illum ſine ulla dubitatione rerū bellicarum ſtudioſum eſſe arbitramur. Præterea quātam poteſt regni ſui partē percurrens inſpicit ipſe, ac ueluti cenſor in iudicium morum uocat. quod reliquū eſt, inſpiciunt uiri fideles ab eo miſſi. Quos præſides locum populo frequentem, agrum excultum, arborum fructuumq; quos ſingulæ ferunt, plenum præſtare cognoſcit, hos inſuper alia terrę parte adauget, donis ornat, ſedibus honorificis pręmii cauſa dōnat. Quibus autem uidet ocioſam incultámque terram, & hominibus infrequētem, ſiue iſtud crudelitate, ſiue

ue contumelia,ſiue negligentia factum eſt, illos caſtigat,imperio priuat,& aliis magiſtratibus conſtitutis,abiicit. Hæc quum gerit,ceſen' curare minus quî terra à cultoribus exercebitur,quàm quî tutò à præſidiis cuſtodietur? Sunt illi magiſtratus non iidẽ utrique generi præpoſiti, ſed alii incolis operíſque præſunt,à quibus tributum & uectigal exigunt:alii militum præſidiis imperant. Quòd ſi præſidii caput & princeps minus quàm par eſt,agrum fineſq; tueatur, magiſtratus incolarum qui ad opera faciunda aduigilat, illum reum facit & accuſat, propterea quòd homines loci cuſtodia deſtituti,opus efficere nõ poſſunt. Si uerò cuſtodiæ præfectus tutam trãquillamq; pacem det operum labori,præſes agrum incultũ & penè deſertum reddat,in ius hũc ille uocat. Etenim qui negligenter & imperitè agrum colũt,ii ferè neque præſidia nutriunt,neq; pendere tributa poſſunt. Vbi uerò præſidet ſatrapes,his ambobus regẽdis aduigilat. Ad hæc Critobulus, Hæc igitur ſi rex agit, nihilo minus res ruſticas quàm bellicas adminiſtrare mihi uidetur. Addidit & his præterea Socrates:

Quotquot incolit terras,& in quoſcunque fines digreditur,adhibet diligẽtiam, ut horti, qui paradiſi uocantur,pleni ſint omnibus quos terra non inuita producit fructibus,cum pulchris,tũ bonis:& in illis ipſe plurimum,quum tempus anni nõ excludit,cõmoratur. Vera narras, inquit Critobulus. Neceſſe quidẽ eſt, ut ubi cõmoratur ipſe, curet hortos optimè parari,& pulcherrimè arboribus aliiſq; rebus o- Cap. 8.

mnibus quæ è terra naſcũtur,ornari.Sũt qui dicant, inquit Socrates,quũ rex ille dona dat,primùm egregios bello uiros ad ſe uocare, quia ſit inutile multa arare,niſi ſint qui culta tueãtur:deinde eos qui optimè colunt agros,fertilesq; reddunt:quibus oſtendit uiros fortes & bello deditos uiuere non poſſe,ſi nõ ſint qui terram colãt.Cyrus,qui fuit rex nomine & imperii gloria præclarus, quondam uocatis ad dona capiunda dixiſſe fertur,ſe ſuo iure utrorunq; & militum & agricolarum dona capere poſſe, quòd, uti dicebat,agrum colere optimè ſciret,& eos qui ruſticum opus efficerent,armis tueri.Cyrus igitur,inquit Critobulus,ſi dicebat hæc,oſtendebat non eſſe minus aut utilitatis aut ueræ laudis in agro colendo, quàm in gerendo bello.Sanè quidẽ,inquit Socrates, Cyrus ſi uixiſſet,optimus princeps futurus uidetur. huius rei certa indicia dedit, & alia multa, & illud, quum de regno in fratrem bello contenderet. A Cyro ad regem nemo tranſfugiſſe dicitur, ab rege ad Cyrum multę μυριάδες,hoc eſt decẽ,uiginti,triginta aut plura millia.Hoc ego puto magnũ eſſe regiæ uirtutis indiciũ,quòd ei nõ inuiti parebant,& duris in rebus ultro permanebant,quodq; amici pro uiuo dimicabãt,& quũ periiſſet,unà perierũt omnes pugnãtes ad exanime corpus,præter unũ Ariæũ,qui in ſiniſtro cornu fuerat conſtitutus.Hunc igitur Cyrũ, quum Lyſander ad eum ueniſſet,eíque dona à ſociis attuliſſet,ferũt & cæteris in rebus comem erga Lyſandrum atq; humanum fuiſſe,ut Lyſander ipſe cui-

dam

dam narrauit hoſpiti Megaris: & ei quendam conſeptum agrum diligenter conſitum Sardibus oſtendiſſe. Quum autem admiraretur Lyſander & proceras & pulchras arbores pari interuallo ſitas, rectos ordines, omnia in quincuncem pulchrè directa, odores multos & ſuaues qui deambulantes comitarentur: quum hæc inquam admiraretur, & dixiſſet, Me quidem Cyre omnia, quòd pulchra ſuauiáque ſunt, afficiunt admiratione, ſed multo magis miror non modò diligentiam ſed etiam ſolertiam eius à quo ſunt iſta dimenſa & deſcripta: Cyrũ, quòd hæc audiſſet, lætitia plenum fuiſſe, & reſpondiſſe, Atqui ego iſta ſum dimenſus: mei ſunt ordines, mea deſcriptio. multæ etiam iſtarum arborum mea manu ſunt ſatæ. Lyſandrũ, quum uirum, & earum quas gerebat ueſtium pulchritudinem uideret, odorem ſentiret, torques, armillas, annulos, gemmas, & ornamẽta cætera nitore ſplendentia intueretur, dixiſſe, Quid ais Cyre? Tune manibus tuis aliquid horum ſeuiſti? Et ei Cyrum reſpõdiſſe, Miraris iſta Lyſander? Iuro teſtórque Mithrã, (hoc nomine Solem Perſæ uocant) me, quum ualeo, nunquam prius accumbere, quàm aut bellicum aut ruſticum opus exercitatione meditans, aut aliquid ex eo genere, quod magni ſemper facio, & efficere contendo, ſudauerim. Tum Lyſandrum prehendiſſe dextram eius, & dixiſſe, Rectè ego te Cyre beatum puto, quoniam uirtuti tuæ fortuna cõiuncta eſt. Hæc Critobule commemoro, Cap. 9.
quòd ab agricultura ne perbeati quidem ſe abſtinere

poſſunt. Diligẽtia & ſtudio ſuccẽdit animos, ſimúlque dulci uoluptate delectat: auget rem familiarem: corpora exercet: ut ſit omnium facultas, quæ homini libero ſunt honeſta. Primùm cultoribus ea fert terra, quibus homines uiuũt: hoc amplius gignit rerum ſuauiũ copiã, unde uoluptate recreãtur: deinde quæ aris atque ſimulachris ſunt ornamento, & quibus ornantur ipſi: & hæc quidem cum ſuauiſſimis odoribus & aſpectu iucunda uarietate ſubminiſtrat. Præterea multa obſonia partim producit, partim alit: (etenim cum agricultùra, cura gregis, & ars pecuaria coniuncta eſt) ut habeant & quibus placare deos, & quibus uti poſſint. Quum abundantiſſimam rerum copiam largiatur, haud ſinit eam cum mollitia & eneruata temeritate percipi, ſed hyberno frigore & æſtiuo calore firmat corpus, ferendisq; laboribus aſſuefacit: quúmque nudos exercet qui manibus moliuntur opus, eis robur & uires addit. Et quia mane excitat eos qui diligenter & ſtudioſe ſubigũt humum, & impetu magno circunferri cogit, laborũ patiẽtes, fortes, uirilesq; reddit. Etenim ſemper & in agro & in urbe reperies in tempore quod agas peropportune. Adde quòd ſi quis uelit eques opem ferre ciuitati, equum perfacilè nutrit agricultura: ſi pedes, ualidum corpus & robuſtum præſtat. Et quemadmodum ad terram diligenter mouendam, ſic & ad feras conſectandas incitat. Canibus enim ſimul dat alimenti facilitatem, ſimul in agro paſcit feras. Et ut equis & canibus eſt adiumento, ſic & illis uiciſſim

iuuantibus fundum colit. Nam mane fert equus agri curatorem, & ei dat ſerius abeundi facultatem. Canes autem feras arcent, ne fructibus pecudibusq; noceant: & hominem in ſolitudine tutantur. Atque rationes agricolarum ſuadent & hortantur ut armati fines tueantur, & ut quos terra fructus alit in medium, uictori percipiant: curſu, iaculo, ſaltúque concertent. Quæ facultas artis ſuos rebus neceſſariis auctiores reddit? Quæ ſe tractantibus, maiores gratias refert? Quænam dulcius atque ſuauius accipit artificem, & adeunti, id cuius indiget, liberalius porrigit? Quæ uerò lautius hoſpites excipit? Vbi locorum maior eſt facultas hyemādi multo igni, calidisq; balneis? ubi mēſibus æſtiuis iucūdius uiuere licet aquis, uentis, umbris, quàm in agro? Eſt'ne ars alia quę gratiores decoráſque magis offert libationes eas quæ primitiæ uocantur? aut quæ ferias & dies feſtos pleniores & locupletiores agit? Reperiéſne quæ ſit aut ſeruis amabilior, aut uxori iucundior, aut liberis deſiderabilior, aut amicis gratior? Mihi mirū uideatur ſiquis homo liber hac iucundiorem tenuit poſſeſſionem, aut ſuauiorem inuenit curationem, aut ad uſus uitæ accommodatiorem. Præterea terra uolens diſciplinæ maturos aptóſque diſcere, iuſtitiam docet. Iis enim qui ipſi optimè miniſtrarunt, plurima beneficia remunerat. Siquando autem multitudine hoſtili ingruente, operarum labore priuantur ii qui uerſantur in agricultura, & acriter uiriliterque inſtituuntur, quia uires corporum & animorum ſibi

comparárunt,in hoſtium fines,à quibus arcentur ab opere,impetu facto,(niſi deus auertat)poſſunt agere prædas, atque ſibi alimenta populari. Et plerunque quum bellũ infertur,tutius eſt armis quàm ruſticis inſtrumentis alimentum quærere. Dat & agricultura documentum quî debeamus aliis alii ſuccurrere, & ſuppeditare quod deeſt. Cum hominibus enim ſunt adeunda bella,& cũ hominibus excolenda terra. Si quis agrum bene cultum uelit,operarios impigros & dicto audientes comparare debet. Qui copias agit in hoſtes,debet hæc moliri,dona ac præmia dare facientibus ea quæ bonos uiros agere par eſt:in eos animaduertere,qui flagitioſe ſceleratéque uiuunt. Nec minus ab agricola operarii, quàm ab imperatore milites hortandi: nec minus bona ſpe ſerui quàm liberi ſunt alendi, ſed etiam maiore, ut permanere uelint. Ille quidem præclarè, qui artium cæterarum parentem nutricémque dixit agriculturam. Nam quando bene agitur cum ea, omnes aliæ uigent. ubi uerò neceſſitas coëgit terrã deſeri,& incultam manere,propemodum terra marique extin-

Cap.10. guuntur. Quũ audiſſet iſta Critobulus,mihi quidem, inquit, uideris Socrates hæc dicere præclarè: conſidera uerò,& ante omnia mente perpende,eſſe permulta quæ nemo poteſt hac in arte præſtare. Etenim grandines,pruinæ,glacies interdum,ſiccitates, imbres immodici, rubigines, & aliæ peſtes, frequenter auferunt ea quæ cõſilio diligentiáque probè ſunt elaborata:& aliquando pecudes optimè paſtas

ſtas inuaſit morbus, ac peſſimè necauit. Hæc ut audiit Socrates, Ego quidem, inquit, exiſtimo te ſcire Critobule deos haud minus rerum ruſticarũ quàm bellicarũ principes eſſe. Vides, opinor, duces & milites ante bellicas actiones ſacris operá dare, & hoſtiis auſpiciíſque conſulere deos quid agendum ſit, quídque non agendum. De ruſticis actionibus cenſes'ne minus rem diuinam eſſe faciundam? Ne dubita uiros bona mente præditos pro fructibus humidis & ſiccis, pro bobus & equis & ouibus, omnibúſque rerum facultatibus, diis immortalibus ſeruire. Enimuero Socrates hæc pulchrè narras, qui mones impetrata pace deorũ nullum nõ aggredi negociũ, propterea quòd dii non minus pacatis rebus quàm bellicis præſunt. Hæc ita quidem facere conabimur. Tu uerò nobis hinc ad ea quæ quum de œconomia diſſereres, reliquiſti, progredere, & quæ proxima finitimáque ſunt, perſequere. Nam mihi modò uideor ex omnibus tuis uerbis clarius iam quàm antè perſpicere quid faciundũ ſit ad ea cõſequenda quæ uita deſiderat. Quid igitur, inquit Socrates, ſi primũ repetamus omnia de quibus egimus, & inter nos cõuênit? uti, ſi poſſimus, eodẽ modo cætera oratione perſequi, & ſine controuerſia explicare contendamus. Iucundum certè quidem eſt, inquit Critobulus, ut eos quibus eſt pecuniæ ratio communis, illam ſine cõtrouerſia atque dubitatione numerare, ſic & nos qui cõmuniter ſermones conferimus, ea de quibus eſt inter nos diſputatio, animis conſentientibus

explicare. Cēſuimus igitur, inquit Socrates, œconomiam cuiuſdam ſcientiæ nomen eſſe. Ea uidebatur, qua poſſunt homines augere domum: domus autem idem quod uniuerſa poſſeſſio. Nomine poſſeſſionis appellabamus quod ad uitam cuique eſſet utile. Vtilia reperiebantur ea quibuſcunque ſciret aliquis uti. Omnes uerò ſcientias perdiſcere poſſe neminem iudicabamus, & à ciuitatibus improbari quæ βαναυσικαὶ dicuntur artes, propterea quòd eneruare corpora uidentur, & animos infringere. Huius euidentiſſimũ ſignum futurum, ſiquis hoſtibus in fines irrumpentibus, utroſque ſeparatim poſitos agricolas & artifices interrogaret, utrum potius eſſe uideretur, fines tueri, an agro relicto mœnia defendere: arbitrabamur, ſiquis ita referret, eos qui in agro colendo uerſantur, plebiſcitum rogationémque laturos, ut fines tuerentur: artifices uerò, ne prælio dimicarent, ſed, quod edocti ſunt, ſine tanto labore & periculo ſederent. Iudicauimus honeſto bonóque uiro optimã & actionem & ſcientiam eſſe agriculturam, ex qua mortales ad uiuendum neceſſaria capeſſunt. Hæc operis faciundi ratio cognitu perfacilis, & actu iucũda nobis eſſe uidebatur, & corporibus non modò optimam formam, ſed etiam ualetudinem uiréſque præbere, animis minimè negocium faceſſere, amicos & ciuitates haudquaquam negligere, uiros ad fortitudinem excitare: quòd extra munitiones omnia ad uiuendum neceſſaria producit, atque ruri laborãtes alit, propterea genus hoc uitæ in ciuitatibus maximè probari,

probari, quia ciues & optimos & beneuolẽtiſſimos exhibet reipublicæ. Tum Critobulus, Pulcherri- Cap. II. mam & optimam iucundiſſimamq; ab agricultura duci uitam ut credam, ſatis ſuperq; mihi uideor adductus. Quod autẽ dixiſti mihi diſcendas eſſe rationes & eorum qui ſic agrum colũt, ut omnia quibus eſt opus, abunde capiant ab agricultura: & illorum qui ſic elaborant, ut ab ea nihil adiuuentur, utraſque te docente libenter audiã: ut quæ proſunt, agamus: quæ obſunt, ne moliamur. Quid igitur, inquit Socrates, ſi tibi principiò narrem ut olim cum uiro ſim congreſſus qui re uera mihi eſſe uidebatur in eo genere uirorum, quibus nomen honeſti boniq; uiri iure tribuitur? Libenter, inquit Critobulus, audire uelim. nam & ego dignus hoc nomine fieri uehementer cupio. Tibi igitur exponã, inquit Socrates, ut ad illius uenerim contemplationem. Architectos præclaros, fabros excellẽtes, pictores eximios, ſtatuarios, & generis eius alios artifices circumire, & quas habebãt res egregias, atque multorum iudicio probatas, quantum ſatis erat, ſpectare breuiſſimo temporis interuallo potui. Vt autem contemplarer eos quibus eſt hoc grauiſſimũ nomen honeſtatis atque uirtutis, ac ut obſeruarem quibus actionibus mererẽtur ut hoc nomine uocarentur, cum aliquo tali conſuetudinẽ mihi uehementer animus exoptabat. Ac primùm, propterea quòd adiunctum eſſet honeſtũ bono, quencunq; nouiſſem honeſtum uirũ, ad eum me conferebam, conabarq; diſcere ſicubi honeſtum bo-

no congruens & coniunctum uiderem. At uerò nõ ita res habebat:ſed nonnullos qui eſſent honeſta forma corporis,animi ſumma improbitate præditos eſſe deprendebam.Itaque ſtatui relicto pulchritudinis aſpectu,ad aliquẽ eorum qui & honeſti dicuntur & boni,uenire.Quum igitur ab omnibus uiris & mulieribus,peregrinis & ciuibus,Iſchomachum nõ honeſtum modò ſed etiã bonũ uocari ſubaudirem,in illius congreſſum colloquiumq́; mihi ueniendum putaui.Itaque uirum in porticu Iouis ἐλευθερίου,id eſt liberatoris ſeruatorisq́;,ſedẽtem quum uidiſſem, quia mihi uidebatur ocioſus,acceſſi:& aſſidens illi, Quid (inquam) Iſchomache ſedes,uix unquã uacare ſolitus?Nam perſæpe in foro uideo te aut aliquid agentem,aut non ita multùm uacantem. Neq; modò uidiſſes,inquit,niſi recepiſſem fore ut hic aliquos opperirer hoſpites.Quandò,inquã,nihil agis tale,quæſo te per deos immortales,ubi tempus inſumis?quid agis?Ego certè quidẽ à te diſcere maximè uolo quibuſnã rebus agendis honeſti boniq́; uiri nomẽ adeptus ſis. Non enim agis uitam domi, nec tui corporis habitus id demonſtrat.Arriſit Iſchomachus propterea quòd rogaſſem quibuſnam rebus agendis honeſti boniq́; uiri nomẽ adeptus eſſet:ac, uti mihi uiſum eſt,lætior factus, inquit, Sint'ne qui quũ de me tecum uerba faciunt,hoc me nomine uocẽt, neſcio: non enim quiſquam (quum me uocant Athenienſes in antidoſin trierarchiæ aut choregiæ,id eſt quũ ad fortunarum permutationem cum eo qui ſuis impenſis

penſis

penſis triremem ſuſtinere,uel alium ſumptũ publicũ facere uelit,ſi id recuſem, prouocant) quærit honeſtum bonumq́;,ſed omnes apertè me nomine patris Iſchomachum uocant. Ego uerò nequaquam domi, quod me rogabas Socrates,commorari ſoleo. Nam quæ domi ſunt,uxor mea ſola facilè adminiſtrare poteſt. Ego uerò,inquam,de te ſanè libenter audierim,túne ipſe erudieris uxorem, ut talis eſſet qualis eſſe debet, an à parentibus acceperis iam ſcientem quæ muneris eius eſſent,adminiſtrare. Quid,inquit, ſcientem accepiſſem,quæ nondum decem annos & quinque nata uenit ad me? quum ætate ſuperiore ſub diligenti cuſtodia uixiſſet, ut quamminime multa uideret, perpauca audiret , paucula perquireret. Id'ne tibi laudabile,ſatíſque multum uidetur, quòd uenit non ſolùm quæ ſciret accepta lana ueſtem conficere, atque noſſet ut penſa diſtribuantur ancillis, ſed amplius etiam quæ uētri moderari poſſet, optimè cibi potusq́; rationibus inſtituta?id quod mihi nō mediocre uidetur & uiro & fœminæ rudimentum. Tum ego. Quæ ſuperſunt,uxorem Iſchomache docuiſti,ut quæ ad eius functionem pertinent, curare poſſet?Nequaquam uerò,inquit ille. Non antè docui,quàm ſacrũ feciſſem,precatus ut ego docere, illa uerò diſcere poſſet id quod utriq; noſtrum maximè conduceret. Vxor igitur,inquã,tecũ rem diuinã fecit,eadẽ quæ tu precata? Maximè,inquit. Multa uouit diis,ut talis eſſet, qualis eſſe deberet. quo ſigno planè monſtrabat haud eſſe neglecturam quæ præ- Cap.12.

cepta traderẽtur. Cui ego, Per deos, inquam, te precor Iſchomache, dic mihi cedo, quid eam primũ docere cœpiſti? Nam lubentius hæc tibi narranti aures dederim, quàm ſi mihi gymnicum aut equeſtre certamen pulcherrimum narrares. Ad hæc reſpondit Iſchomachus, Quum iam mihi aſſueta, ac uelut domita, manum pateretur, ita ut familiariter colloqui poſſemus inter nos, illam ſic ferè ſum percontatus, Dic ſodes uxor, noſtin' iam qua de cauſa ego te ceperim, tuiq; te mihi parentes tradiderint? Non enim dubito quin planè intelligas, nõ alium defuiſſe quícum dormire poſſemus, ſed ego quum de me, & tui de te parentes conſilium iniremus, quam coiremus optimam domus & liberorum ſocietatẽ, inter puellas ego te delegi: inter eos quos licuit, me tui parentes, ut uidentur, elegerunt. Siquando nobis deus dederit liberos, tunc conſilium capiemus, ut quamoptimè inſtituentur à nobis. Hoc quidem commune bonum, quo non melius ullum & ad opem ferendam, & alendam ſenectutem conſequi poſſumus. Nunc uerò nobis domus hæc communis eſt. Omnia mea in commune exhibeo, & tibi uelut ex commentario ſeu tabulis committo. Tu quoque omnia quæ intuliſti bona, in commune depoſuiſti. Nec ratio conficienda eſt, uter noſtrum plura numero contulerit: ſed illud tenendum certò, uter noſtrum melius hanc communitatem ſeruauerit, cum bona pluris æſtimãda contuliſſe. Ad hæc reſpondit uxor, Quid ego te iuuare poſſum? Quę ſunt meæ uires? In te poſita ſunt omnia.

omnia. Mater oſtendit munus eſſe meũ, uiuere prudenter, ac temperate. Credo equidẽ, inquam. nam pater eadẽ mihi oſtendit. Sed prudentis & frugi tum uiri tum mulieris eſt ſic agere, ut quæ parta ſunt bona, ſeruẽtur, & bène habeant, & alia honeſto iuſtoq; labore quæſita quamplurima accedant. Quid ſentis, inquit, eſſe mihi faciundum ut rem augeam familiarem? Tum ego, Illa adeò, quæ te poſſe dii uoluerũt, atque lex comprobauit, quàm potes optimè, facere contendito. Et illa, Quænam ſunt? inquit. Ego quidem arbitror, inquam, non eſſe minimi ducenda, niſi & dux apis in alueo nihili faciũdis laboribus præfecta eſt. Mihi quidem certè dii ſapientiſſimè uidentur omnia feciſſe, ſed hoc coniugiũ præſertim, quod mas & fœmina uocatur, ut etiam ad tuendam communitatem ſit in eo ſummum præſidium: Primùm, ne deficerent animalium genera, hoc uinculum maris & fœminæ inter ſe ſtirpis cauſa nexum iugatúmque eſt. Deinde ſi uelint homines aliquos ſibi parare à quibus alantur in ſenectute, ex hoc iugo producentur qui iſtud factitent. Præterea uiuendi ratio non ut beluis ſic & hominibus eſt ſub dio: tectis ſcilicet opus eſt. Ac ut ſit illis quod in tectum ferant, neceſſe eſt habeant qui in aperto dent operas, & exerceant ſub dio labores. Etenim fiunt hæc omnia ſub aëre, noualis aratio, ſemẽtis, ſtirpium ſatio, pecoris paſtiones. Ex his ea ſuppeditantur quæ ſunt ad uiuendum neceſſaria. Quum fructus generis huius domum fuerint illati, habendus erit qui importata cuſtodiat, &

ea faciat, quæ ut rectè fiant, tectum deſiderant. Tecto opus eſt liberis infantibus alendis, conficiendis panibus, & cibis ex agri fructu, & item ueſtibus faciendis è lana. Quum hæc utraque & domeſtica & externa ſint agenda curandáque, deus, ut mihi uidetur, ſtatim ab initio naturam mulieris ad opera curasq; domeſticas idoneam fecit. Idem corpus & animum uiri ſic condidit, ut tolerantius frigora, æſtus, itinera, militiam ferre poſſent. Illi igitur agenda foris attribuit.

Cap. 13. Quũ uerò mulieri debilius corpus ad illa ſubeunda produxit, illi res domeſticas mandaſſe mihi uidetur. Quumq; uideret ſe mulieri ingenuiſſe & deſtinaſſe liberorum infantium educationé, plus illi quàm uiro partitus eſt amoris infantiæ. Et quum res importatas ſeruari, & à muliere cuſtodiri uoluiſſet, ſciretq; non inutilem eſſe animum timidum ad rerum cuſtodiam, partem metus auctiorem fœminæ quàm uiro diſtribuit. Atque proſpiciens ei qui rebus externis daret operam, ſi à quoquam uiolaretur, opus fore animi uiribus ad ſe tuendum, impartiuit illi maiorem fortitudinis partem. Quòd autem neceſſe eſſet utrũque dare & accipere, communem in utroque memoriam diligentiámque collocauit. Itaq; neſcias explicare, uter ſexus, uirilis ne, an muliebris, harum rerum plus habeat. Vtrique communem ſtatuit abſtinentiam, continentiamque. Et uter illorùm melior eſſet, ſiue maritus ſiue uxor, ei dedit facultatem plus illius boni ſecum auferendi. Quia uerò nec huius nec illius natura ad hæc omnia ob-

eunda

eunda nata eſt,alter alterius eget ope:ac utilius duorum uinculum fuit: quoniam quæ deficiunt unum, poteſt alter. Ea nobis, uxor, animaduertenda ſunt, quæ utrique noſtrum præſcripſit deus:nitendumq; ut quamoptimè peragamus, ego quæ mihi,tu quæ tibi congruentia ſunt. Hæc & lex comprobat, quæ uirum cum muliere coniungit, & non aliter atque deus conſtituit ſocios & participes liberorum. Lex etiam demonſtrat ea decere, quæ deus utriuſque uiribus aptiora fecit. Nam mulieri honeſtius eſt manere domi,quàm foris agere,& ſub dio uiuere: uiro turpius degere ſub tecto,quàm negocia externa curare. Quòd ſi quis agit præter ea quæ à deo inſita ſunt,nihil fortaſſe deos fallit quod improbè & præter ordinẽ rerum committit, atque pœnã dat, quòd officium negligit ſuum,uel quòd agit ea quæ facere debet uxor. Videtúrque mihi dux apum tale munus quale mulieris eſt,à deo præſcriptum ſubire, & domeſticis rebus operam dare. Quibus (inquit uxor) muneribus fungitur apum dux,ut in officio mecum debeat cõparari? Confertur,inquã,propterea, quòd manens in alueari,nõ ſinit apes ocioſas eſſe,ſed quas in agro laborare eſt neceſſe,ad opus emittit: & quæ à ſingulis importantur,cognoſcit ac excipit,ſeruatq; quoad neceſſe fuerit uti. Quum uerò tempus utendi uenit, ſingulis quod iuſtum eſt diſtribuit. Iis quæ domi fauum texunt,præeſt,ut is pulchrè celeriterq; cõtexatur. Quę naſcitur ſoboles,ut educetur,ſedulò curat. Vbi educata eſt,& iam ſibi noua examina la-

borare poſſunt, ut coloniá deducit unà cum iis quæ ducem comitantur. Iſtáne mihi, inquit uxor, erunt faciunda? Erit, inquam, tibi domi manēdum: & quibus ſeruis erit externum negocium, illi tibi emittendi: quibus domeſticum, imperio tuo cogendi. Quæ domum importantur, excipienda. Quæ ſtatim conſumenda fuerint, diſtribues atque diſpenſabis. Quæ in uſum longiorem relinquēda, curabis: & cuſtodiæ tradita ſeruabis: ne quod in annum cōditum eſt, uno menſe conſumatur. Quum lanæ fuerint illâtæ, dabis operam ut ueſtes conficiātur illis quos erit opus ueſtire. Curabis & frumentum ſiccum, ut ueſcentibus ſalubre iucundumq; ſit. Ex iis quæ te curare decet, hoc unū quidem fortaſſe uidebitur eſſe gratiſſimū: Vt ſeruis omnibus ſi quo ſint affecti morbo, curatio adhibeatur, uidendum tibi eſt. Gratiſſimum ſanè, inquit uxor, ſi probè curati beneficium agnoſcent, & beneuolentiores quàm prius erunt. Illius ego reſpōſum miratus, hæc addidi: Nónne mea coniux propter huiuſmodi curationes quas apum dux adhibet in alueo, ſic eam diligunt apes, ut ſi deſerat, nulla cæterarum relinquendam putet, uerùm ſequantur omnes? Tum mihi reſpondit uxor: Mirum ni facta du cis huius ad te potius quàm ad me pertinent. Nam mea cuſtodia rerum domeſticarum, meaq; diſtributio, ridicula, ut opinor, eſſe uideatur, niſi tu cures ali quid foris importandū. Ridicula quoque (dixi ego) mea uideatur importatio, niſi ſit qui ſeruet importata. Vidéſne qui in dolium perforatū haurire dicūtur,

quàm

quàm miſeri ſint, utpote qui fruſtra ſuſcipiant laborem? Sanè, inquit illa, miſeri, ærumnoſi, calamitoſiq; ſunt, id ſi factitant. Aliæ tibi ſunt, inquam, propriæ curæ, nec iniucundæ, ut ſi quam lanæ tractandæ rudem ceperis ancillam, erudias, támque ſcientem reddas, ut in duplum augeatur illius precium. Si curandi penus & miniſtrandi imperitam quum ceperis, naram fidelémque penuariæ cellæ adminiſtram facias, & famulandi rationibus inſtitutam, omni precio dignam poſſideas. Si frugi & ad rem tuam familiarem utilia ſeruitia, pro tuo iure præmio dones: ſi quis ſeruorũ uideatur improbus, eum caſtiges. Hoc autem mihi iucundiſſimum fuerit, ſi me melior eſſe uideare, meq; tuum miniſtrum reddas. Nec eſt cur uereare, ne quũ longius prodierit ætas, minore precio ſis apud me: ſed tibi perſuadeas uelim, quanto diligentius eorum quæ domi cõdita & aſſeruata fuerint, ſocietatem mihi liberisq; ſeruaueris, tanto in ætate grandiore te plus honoris habiturã domi. Nam quæ honeſta bonaq; ſunt, non hominibus in uita uenuſtate formæ, ſed ornamento & decore uirtutis adaugentur. Iſchomachus tandem, Talia, inquit, o Socrates meminiſſe mihi uideor cum ea primùm diſputaſſe. Iſchomache noſtin', inquam, motam fuiſſe, Cap. 14.
tuiſq; uerbis diligentiorẽ eſſe factam? Sanè quidem, inquit ille, noui perculſam, nec paruo rubore ſuffuſam, quòd mihi neſcio quid illa tum petenti dare nõ poſſet. Ego uerò quum triſtitiam concepiſſe uidiſſem, Ne grauiter feras, inquam, ſi quod quæro, exhi-

bere non potes. Eſt illa quidem manifeſta paupe-ries, ſi quis id cuius indiget, non habet utendum: ſed triſtior indigentia, ſi quis quod requirit, accipere nõ poteſt, quàm ſi ab initio non peteret, eò quòd ſibi deeſſe noſſet. At uerò nõ tu cauſa mali, ſed ego, qui nec ordinem rerum digeſſi, nec oſtendi tibi ubinam ſingula eſſent collocanda, uti cognoſceres quo in loco poni, quoq; ſumi oporteret. Nihil eſt homini tam utile, támque pulchrum, quàm digeſtus ordo. Etenim chorus ex hominibus cõſtat: in quo ſi quiſq; facit quod ipſi fortuna temere obtulit, turba quædã uidetur, & indigeſta cõfuſio, ſpectatoribus iniucunda. Quũ uerò omnes qui ſunt in choro, & factis & uocibus utuntur cõpoſitè, digni ſunt qui ſpectentur audiantúrque. Exercitus quoq; ſi manet incompoſitus, res eſt turbulentiſſima, & quæ uidetur hoſtibus captu facillima, amicis minimè glorioſa, ac penitus inutilis. In turba ſimul iumentũ, peditatus grauis armaturæ, qui uehunt onera, ſarcinas, impedimẽta, miles leuiter armatus, eques, currus: quo pacto facient iter, ſi ita ſibi ſunt impedimento? ſiqui lentius graditur currentẽ, currens ſtantẽ, currus equitẽ, aſinus currũ, qui fert impedimenta grauẽ peditatũ moratur ac impedit? Quòd ſi committendum ſit præliũ, quî ſic confuſi dimicabunt? Nam quibus neceſſe eſt hoſtium incurſum fugere, hi ſi fugiũt, uel ſoli protere armatos & conculcare poſſunt. Exercitus uerò pulchrè diſpoſitus, & ordine collocatus, & amicis pulcherrimus uidetur, & hoſtibus propemodum

inuictus.

inuictus & inexpugnabilis. Quis enim beneuolus haud ſpectet libenter armaturam grauem frequenti agmine gradientem? Quis non admiretur equites quum ordine compoſito incitant equos? Quis hoſtis non terreatur uidens diſtinctos & aptè collocatos pedites impeditiores, equites, ferentarios, ſagittarios, funditores, quum ſuos quique duces ordine ſequūtur? Atque etiam ſi permulta millia compoſitè incedūt nō aliter ac quilibet unus uir, omnia quietè moderateq; progrediuntur, propterea quòd ſemper à tergo locum uacuum ſubeunt. Triremis inſtructa ac uiris munita, quam aliam ob cauſam terribilis eſt hoſtibus, aut amicis aſpectu iucunda, quàm quòd celeriter & rapidè fertur? Cur qui nauigant, ſibi non ſunt moleſti, niſi quòd ex ordine conſident, ex ordine ſignum dant, ex ordine remis incumbunt, ex ordine ingrediuntur egrediunturq;? Rerum confuſio tale quiddam mihi uidetur, quale foret ſi hordeum, triticum, legumina commiſceret agricola, deinde quum uel maza, uel pane, uel obſonio opus eſſet, tum qui ſingula depromere, & ſelectis uti deberet, ſeparare atque ſeligere cogeretur. Vt in eam rerum perturbationē cadas, nō erit neceſſe, chara coniux, ſi cognoſcere uelis exquiſitè ut quæ ſuppetunt bona, diſponi & adminiſtrari debeant. Et ut facilè ſumas quicquid erit opus, & mihi, ſiquid petam, hilarè ſuggerere poſſis, locum deligemus capiendis ſingulis congruentem. Vbi res ſuo quæq; loco poſitæ fuerint, oſtendemus famulæ adminiſtræ: ut quū fue-

rit uſus, inde ſumat,ac rurſus in eodẽ loco reponat. Ac ita cognoſcemus & quæ ſalua maneant, & quæ deſiderentur. Nam locus ipſe,quod aberit,id deſiderabit:& quod erit curandum ne corrumpatur, oculus inquirens uidebit:cognitioq; loci,ut quamprimũ quaq; re poſſis uti,eam in manum dabit. Pulcherrimam quondã & accuratiſſimã,Socrates,inſtrumentorum collocationẽ uiſus ſum uidere, ingreſſus ſpectandi cauſa Phœnicũ nauigium. Equidem permulta in anguſtiſſimo uaſe diſtincta uidi. Multis enim ligneis inſtrumentis, multis funibus & eiuſmodi rebus appellitur nauis,& ſoluitur è littore. Multis rebus quæ pendulæ uocantur, eget. Multis in hoſtilia nauigia machinis eſt armata. Multa uiris arma circũuehit. Omnia uaſa ac inſtrumenta quibus utuntur homines domi, ad unumquodque conuiuii genus circunfert. Præter hæc omnia referta eſt oneribus quæ lucri gratia dominus eius uehit. Quæ dico omnia,loco non multo maiore continebantur, quàm qui decem lectulos quadrante menſura capiat. Eaq; ſic diſpoſita animaduerti ſuo quæq; loco, ut ſibi non eſſent impedimento,nec indagatorem deſiderarent, nec imparata nec diſſoluta ſic iacerent, ut moram af ferrent ſi quo illorum primo quoque tempore eſſet utendum. Miniſtrum gubernatoris, qui à prora nauis appellatur πρωρεὺς,ita peritum cuiuſq; loci deprehendi,ut abſens,ubi ſingula poſita iacerent, & quot eſſent,tam facilè tam promptè diceret, quàm literis doctus expediret quot in nomine Socratis literæ,

& quo

& quo ordine ſint conſtitutæ. Vidi quum hic ipſe na ctus ocium, recenſeret omnia quibus in nauigio uti neceſſe eſt. Admiratus illius inueſtigationem, rogaui quid ageret. Contemplor, inquit, ſi quid accidat, & inſtrumentis utendum ſit, quomodo ſitæ ſint res in naui, abſit'ne quicquam, ſit'ne aliquid malè tractabile. Non enim licet, quum deus in mari tempeſtatem commouet, nec quod opus eſt, inquirere: nec quod motu difficile eſt, exhibere. Iraſcitur deus & animaduertit in ſtolidos & incautos: qui ſi tantum non perdat nihil peccantes in arte nauigandi, eo maximè debent eſſe contēti. ſi uerò præclarè omnia adminiſtrantes ſeruet, illi magna gratia habenda. Ego igitur quum uidiſſem hanc diligentiam collocandæ ſupellectilis, uxori dixi, Si qui uerſantur in nauibus paruis & anguſtis, quanquam grauiter iactantur, ordinem tamē ſeruant: quanquam ſummo timore perterrentur, inueniunt tamē quod ſumere neceſſe eſt: nos erimus amentes & ignaui, ſi diſtinctis ſingulis thecis & cellis quæ domi latè patēt, ſi domo in ſtabili poſita ſolo, nō inuenerimus ſingulis rebus idoneū & congruentem locum. Quàm pulchrū ſit in ordinem digerere inſtrumentorū ſupellectilē, quàm facile ſingulis inuenire locum ubi domi ponátur, quàm ſit utile ad unūquodq; tum ſeruandum tum depromendum, iam diximus. Nam pulcher eſt ordo, quū calceamenta, qualiacunq; ſint, bene collocata digeſtaq; ſunt. Iucundum eſt ueſtes quáuis non ita ſplendidas, loco diſtinctas & ordine poſitas intueri. Iucū- Cap. 15.

dúmque ſic uidere, ſtragula, ex ære uaſa, ornamenta menſæ, & (quod omnium maximè rideret non uir grauis & honeſtus, ſed ſcurra leuis & ridiculus) ollas, quas præ ſe ferre numeroſum quiddam, ſi diſtinctè ſederēt & aptè, dicebat. Iam cætera omnia ex ordine collocata, aſpectu iucundiora ſunt. Vnuſquiſq; ſupellectilis ordo, ſimilis eſt choro. Interuallum medium, quum procul ſtant ordines ſinguli, pulchrum apparet: ut chorus qui ducitur in orbē, non ipſe modò ſpectaculum iucundum eſt, ſed illius etiam mediū ſpacium pulchrum ſpectātibus eſt atque ſplendidū. Hæc ſi uera ſunt quæ dico, licet, inquam, uxor, nullo detrimento, minimo negocio facere periculum. Neque uerò iſtud ægrè ferendum eſt, quaſi difficile ſit inuenire qui locos diſcet, qui ſingula diſtinguere ſuiſq; reddere locis meminerit. Nam ſcimus decem partium millibus amplius eſſe toti ciuitati, q̃ nobis: attamen qualemcunq; ſeruum iuſſeris aliquid emere tibi, & è foro domum inferre, is nihil hæſitabit, ſed quiuís intelligere uidebitur quò ſibi' ſit eundum, ut inde quicquid imperaueris, ſumat. Huius quidē non alia cauſa eſt, quàm loco deſcripta rerū collocatio. Si quis autem quærat hominē etiam nōnunquā uiciſſim requirētem, ſæpenumero laborē antè recuſet, q̃ optatū inuenerit. Cuius haud alia cauſa eſt, q̃ quòd locus minimè definitus eſt ubi quiſque ſit expectandus. Talia de ſupellectilis ordine & uſu memini me cum uxore diſputaſſe. Quid uxor, inquam? Videbatúr ne tibi Iſchomache libenter audire quæ ſtudioſe

docebas?

docebas? Quid inquit? Promittebat ſe eſſe curaturam. Magna lætitiæ uoluptate perſpicuè uidebatur affecta, non aliter atque ſi ex inopia copiam, ex difficultate facultatem reperiſſet. Me rogabat, ut quéadmodum dicebam, primo quoq; tempore ordinem conſtituerē. Dic ſodes Iſchomache, quinam locos & res ei deſcripſiſti? Quînam? Primum mihi uiſum eſt oſtendere mulieri uim domus & facultatē. Non illa Socrates uariis ædificiis ad uoluptatē & oſtentationem pertinentibus ornata eſt, ſed tectis eò cōparatis extructa, ut eſſent quaſi uaſa rebus condendis longè utiliſſima. Itaque loca res ſibi congruētes expoſcere uidebantur. Nam thalamus, propterea quòd eſt in munitiore parte domus, ſtragula & uaſa cariſſima aduocabat, ſicca tecta frumentū, frigida uinum, illuſtrata quicquid operis & ſupellectilis petit lucem. Cœnacula reficiendis hominibus exornata monſtraui, quæ eſſent æſtate frigida, menſibus hybernis calida. Demonſtraui & uniuerſam domum meridianæ plagæ & auſtralibus uentis apertam, ut manifeſtè uideretur hyeme locus apricus, umbroſus æſtate. Oſtendi quoque gynæcei portam ab andronitide, hoc eſt ab ea parte domus in qua uiri à mulieribus ſeparati uerſantur, balneo eſſe diſtinctam, ne quid ex ædibus, quod nō liceat, exportetur, & ne ſerui dent operam liberis præter noſtram uoluntatem. Nam plerunq; boni quum liberos procrearunt, beneuolentiores ſunt: improbi uerò matrimonio cōiuncti, ad dolum malum & occultam fraudem proniores.

Cap.16. Hæc ubi tranſegimus, ſic generatim inſtrumentum ſupellectilémque diſtinximus. Primùm cœpimus in unum conferre omnia quibus in ſacrificiis utimur. Poſt hæc ornatum muliebrem diebus feſtis comparatum, ueſtemq; uirilem feriis & bello deſtinatam ſeparauimus. Stragula diuiſimus & quæ ad gynæceum pertinerent, & quæ ad locum uirorum quem uocamus andronitidem. Calceamenta muliebria, calceamenta uirilia. Armorum fuit alius ordo, alius inſtrumentorum quæ ad textrinam pertinent, alius eorum quæ ad molẽdum frumentũ, alius ad obſonia, alius ad balneum, alius ad ſubigendam farinam, alius ad menſas. Hæc omnia locis diſcreuimus, & ea quibus ſemper utendum, & ea quæ celebrandis conuiuiis ſeruiunt. Quæ conſumuntur in menſem, ſeparatim ſeiunximus. Bifariam, quæ ratione ſubducta reponebamus in annum, collocauimus. Sic enim minus eſt obſcurum quomodo ad finem exitumq; perducentur. Poſteaquã generatim deſcripſimus omnem rerum quas enumeraui copiam, ſingulas in congruentes locos portandas curauimus. Poſtea uaſa & inſtrumenta quibus utuntur cottidie ſerui, ut quibus panis, obſonium, tela paratur, & ſi quid eſt generis eiuſdem, utentibus tradidimus: ac ubi eſſent collocanda, monſtrauimus: iuſſimusq; ut quæ à nobis accepiſſent, ea ſalua præſtarét. Ea uerò quibus utimur diebus feſtis, & tractãdis hoſpitibus, & iis rebus agendis quæ longo tẽpore intermittuntur, ancillæ tradidimus ei cuius eſſet cuſtodiẽdi promendiq;

mendique munus:atque demonſtratis locis,numeratis omnibus, & in tabulas relatis, illi iuſſimus ut unumquodq; daret ei cui dari oporteret:& cui quid dediſſet,memoria teneret, ac illud receptum eò reſtitueret unde cepiſſet. Huic diſpenſationi inito cõſilio præfecimus eam quę temperantiſſima nobis eſſe uidebatur,& uentri,uino,ſomno,ueneri minimè dedita: quæ præterea firmiſſima eſſet memoria, ac prouideret ne quod à nobis negligens malum caperet,uiderétque ut nobis aliquid gratificans, dignum precium ferret. Docebamus eam bono erga nos eſſe animo oportere. Nam ſiquãdo lætitia frueremur,illi nobiſcũ fore communem pollicebamur.ſi quid triſte moleſtúmque accideret, in partem uocabamus. Docebamus & rei familiaris curam magno ſtudio ſuſcipere,& augere nobiſcum domũ,utpote cui cognoſcendi & agnoſcendi poteſtatem faciebamus,& res proſperas cõmunes fore promittebamus: inducebamúſque mulieri iuſtitiã, quũ digniore loco iuſtos quàm iniuſtos ſtatueremus,& bonos maiore cũ peculio & libertate uiuere apud nos,quàm improbos,oſtenderemus. Eam tandẽ loco præficiebamus. His rebus omnibus conſtitutis,uxori dicebam,nihil hæc omnia profutura,niſi diligẽter curet ipſa ut cuique ſuus permaneat ordo. Eámque docebam,in ciuitatibus quæ bonis legibus adminiſtrãtur,haud ſatis uideri ciuibus ſi leges præclaras ſcripſerint,ſed & legum cuſtodes ab iis legi, qui ſpeculantur & obſeruant, & quem uident iura legitima ſeruantem,

laudant:quem præter leges agentem, plectunt. Leges igitur ferre, & domeſticis legibus cuſtodiendis uxorem præeſſe iubebam:ac,quum ita cēſuiſſet,recenſere ſupellectilem, & inſpicere an bene ſingulæ partes haberent,haud ſecus atque præſidii caput recenſet cuſtodias,atq; rationes officii repoſcit, ac ueluti Senatus ille cui βουλὴ id eſt conſilium nomen eſt, in equos & equites inquirit.Hortabar ut quaſi regina laude & honore cumularet merentem,quantum præſens ſineret poteſtas:conuicio & pœna afficeret illum,quem uituperari caſtigarique opus eſſet.Docebam quoque nihil eſſe cur moleſtè ferret, ſi ipſi plura quàm ſeruis de re familiari tuenda negocia cōmitterem.Equidem oſtendebam fortunas heriles ad ſeruos tantum pertinere, quantum intereſt illorum reddere,adminiſtrare,cuſtodire:nemini illorum, cui non dederit dominus,uti licere.Omnia domini eſſe: illum,quum uelit,omnibus uti poſſe.Ad quem igitur rebus ſaluis maximum cōmodum,perditis ſummum detrimentum perueniret, illi curam diligentiámque maximè congruere dicebam. Quid Iſchomache,inquam,hæc ut audiuit uxor,quî tibi monēti iubentíque paruit? Quid? inquit, Illa reſpondit me non rectè ſentire,ſi quum docerem bona parta diligenter eſſe curanda,putarē me dura ac moleſta præcipere.Durius exiſtimandum, ſi ſe nulla rerum ſuarum cura teneri iuberem,quàm ſi propria curare bona imperio meo cogatur. Natura comparatum, ut quemadmodum iucundius eſt mulieri ſapiēti curare

liberos

liberos quàm negligere, ſic & illi ſuauius ſit rerum facultates,quæ propterea quòd propriæ ſunt, delectant, adminiſtrare diligenter, quàm per incuriam poſtmittere. Ego quum audiſſem, inquit Socrates, hæc illi reſpōdiſſe mulierem,dixi,Ita propitiam uolo mihi Iunonem Iſchomache,uirilem mulieris mētem prædicas. Alia quidem,inquit Iſchomachus,ab illius animi magnitudine profecta tibi narrare uolo: quæ quum ſemel audiſſet à me,probauit,ac cōtinuò morem geſſit. Ego autem,Quænā?cedo: Nam mihi multo iucundius eſt uiuæ mulieris audire uirtutem, quàm ſi Zeuxis egregiè pictam lineamentíſque pulchris efformatam oſtenderet. Hinc Iſchomachus: Cap.17. Ego quidem quum illam quondam uidiſſem multo pſimmithio,id eſt ceruſſa, ut candidior quàm eſſet, eſſe uideretur,illitam fricatámque,multóque herbæ ſucco cui nomen eſt enchuſæ,ſuffuſam,uti ſupra ueritatem rubor appareret,altóſque calceos habētem, quò uideretur procerior quàm natura tulerat: Dic, inquam, coniux, iudicarés ne me fidelem magis & amore dignum bonorū ſocium,ſi facultates & fortunas meas oſtenderem ut ſunt,nec iactatione inſolés plura mihi eſſe bona prædicarem quàm ſunt, nec aliquid te rerum mearum celarem,quàm ſi te fallere cōtenderem,dicerémque me plura poſſidere quàm poſſideo,& oſtentarem argentum adulterinum,atq; explicaré tibi monilia ligno ſubiecto fucata, & ueſtes purpureas deflorefcentes dicerem eſſe ueras? Continuò uerbis ſubſecuta, Bona uerba quæſo, in-

quit,ne tu talis eſto.Non enim ſi ita te comparares, ex animo diligere poſſem.Nónne,inquam, conuenimus ut corpora inter nos communicaremus?Aiūt, inquit. Vtrum igitur uiderer in ſocietate corporis amabilior eſſe,ſi adhibita cura corpus meum conarer præſtare tibi ſanum atque robuſtum, & iccirco uero & bono colore ſuffuſum,quàm ſi minio delibutus,oculis pigmẽto quod ἀνδρείκελον uocatur,ſubunctis , meipſum oſtentarem , te in hac ſocietate uitæ fallerem, minium loco mei coloris uidendum tangendúmque præberem?Ego,inquit illa, nec minium libentius tangerem, quàm te:nec illitum pigmentum & oculos ſubunctos maiore cum uoluptate uiderem,quàm uerum colorẽ,quàm tuos oculos aut alios bona ualetudine uigentes. Me quoque uxor,inquit Iſchomachus,exiſtima nec ceruſſæ nec enchuſæ colore magis quàm tuo delectari:ſed quẽadmodum dii immortales equos equis, boues bobus, oues ouibus iucundiſſimas eſſe uoluerunt, ſic & homines hominis corpus ſine ullo fuco purum, ſuauiſſimum eſſe putãt.Fucus & iſtæ fallaciæ externos quodammodo ſine reprehẽſione decipere poſſent:eos uerò qui ſemper unà uerſantur,deprehendi neceſſe eſt ſi inter ſe fallere conentur.Aut enim quũ ſurgunt è lectulo,priuſquam ſe pararint deprendũtur,aut à ſudore patefiunt,aut à lachrymis indicantur,aut quum lauantur, ueritas apparet. Tum ego, Quid per deos ad hæc reſpondit? Quid?inquit ille: Nihil unquam tale poſtea attentauit, nitidam uerò

&

& decenter ornatam ſe oſtẽdere conata. Et me adeò rogauit ſiquod dare conſilium poſſem, & efficere ut non ſolùm pulchra uideretur, ſed etiam re uera talis eſſet. Ego quidem hoc illi dedi conſilium, ne ſeruili more ſemper conſidêret, ſed diis exoratis contenderet, uti dominam decet, ancillam telæ præfectã, quod melius noſſet, edocere: quod deterius, ab ea diſcere: obſeruare piſtorem: adeſſe famulæ cui promẽdi munus eſſet, aliquid metienti: circunferri, & perſpicere ſuóne quæque loco iacerent. In his enim diligentia ſimul & deambulatio eſſe mihi uidebatur. Dixíque ſalubrem eſſe corporis exercitationem, tingere, lauare, farinam ſubigere, ueſtes & ſtragula excutere & componere. eam quæ ſic exercetur, iucũdiores ſentire cibos, integriore eſſe ualetudine, uero colore florentiorem uideri, illius aſpectum iucundiorem eſſe, & excitare intuentem, quum de lautiore munditia, & ornatu uenuſtiore cum miniſtra contendit, maximè quum libens obſequitur, nõ ut ancilla coacta ſubminiſtrat. Quæ uerò ſemper deſident, & immodicè graues eſſe uolunt: inter ſplendidè ueſtitas, fallacíque pigmento abutentes, ſeſe accuſandas offerunt. Nunc certò ſcias uelim Socrates, uxor inſtituta meis rationibus ita uiuit, ut illi tradidi præcepta, útque nũc tibi narro. Inde progreſſus, Iſchomache, inquam, ſatis mihi uideor priore loco res uxoris audiſſe, quæ ſunt utriuſq; noſtrum laude digniſſimæ. iam tuas expone, ut & tu uoluptatem capias ex eorum narratione, quæ faciunt ut bene audias ab

omnibus:& ego ubi res omneis honeſti boníque uiri exaudiero didiceróque,ſi forte diſcere poſſim,habeam tibi magnam gratiam,acceptúmque beneficiũ agnoſcam. Me deus amet,inquit Iſchomachus, quæ facio,tibi Socrates exponam libenter, ut ſiquid tibi perperam facere uideor, me componas, & reddas aptiorem. Quônam,inquam,iure te componam,cõgruentiorémque reddam,uirum honeſtum bonúmque factum?Id'ne ego poſſum,qui res nugatorias fabuláſque effutire, & aerem metiri uideor, & (quod extremæ dementiæ crimen uidetur) pauper appellor? Nec mediocriter Iſchomache ſolicitaret animũ meum & angeret hoc inopiæ crimen,niſi paucis his diebus equo Niciæ peregrini obuius fuiſſem, uidiſſemq; plures qui ſpectandi cauſa ſequebãtur. Quum adeſſent qui multis eum uerbis laudarent, ego quidem admotus equiſonem rogaui an equus ille multas haberet opum facultates. Ille cõiectis in me oculis,quaſi dementem & inſanum,qui ſic rogarem, Quo pacto,inquit, eſſent equo diuitiæ?Hoc modo reſpirare cœpi, animóque recreari, quòd audiſſem equum pauperem, ſi naturæ beneficio bona præditus eſſet anima,bonum fieri licere. Sic enim licet & mihi eſſe bono. Narra planè quid agas,& tuas actiones omneis expone,ut ſi poſſim diſcere auſcultans,
» ego te cras exorſus imitari contendam. Etenim læ-
» tus eſt dies & fœlix,quo uirtus incipit exerceri. Ludis Socrates,inquit Iſchomachus. Ego tamen exponam tibi quæ molior, quoad poſſum ſtudens agẽdo
transfigere

tranſigere uitam. Quũ didiciſſe mihi uiderer deos Cap.18.
hominibus rei bene gerendæ poteſtatem non dediſſe ſine cognitione rerum gerendarum,& perficiundi quod opus eſt, diligẽtia,prudentibus uerò,& rem diligenter adminiſtrãtibus,aliis proſperitatem commoditatémque dare,aliis negare:his rebus adductus equidem deos colere cœpi,ac precibus impetrare contendi,& hodie contẽdo,ut proſperam mihi ualetudinem,uiréſque corporis tribuant, honorem in ciuitate,beneuolentiam in animis amicorum, ſalutẽ non inhoneſtam in belli periculo,incrementum ſine crimine in re familiari. Hæc ego quum audiiſſem, Curæ'ne,inquam,tibi ſunt Iſchomache rationes diteſcendi?Laboráſne quò ſis diues, & multis opibus auctus,multas,ſi diligenter omnia curare uelis, moleſtias patiare? Maximè, inquit ille, mihi curæ ſunt quæ rogas. Nam mihi iucundum ſuauéque eſt magnificè deos ornare : & amicos, ſiquid opus,adiutare:& urbem per me nõ eſſe rebus inornatam. Hic ego,Quæ narras Iſchomache,certè quidem præclara ſunt,ac præpotentis animi uiro digna. Nam quî fiat aliter? Quum multi ſint homines qui uiuere nõ poſſunt quin egeant,& ab aliis auxilium petãt,multi ſecum præclarè agi putent,& acquieſcant,ſi quod ſatis eſt, ſibi ipſi ſuppeditare poſſint:ii qui domum ſuam non regere ſolum queunt, uerumetiam rem tueri qua & urbem decorent,& amicos ſubleuent, nónne uiri ſublimes & præpotentes ſunt habendi? Atenim ego & imperita multitudo hoc genus ho-

minũ laudare poſſumus. Tu uerò Iſchomache perge narrare quæ cœpiſti, quomodo ualetudinem cures, ut robur corporis firmes, quo pacto liceat tibi uitare belli pericula, quî rei familiari des operá, quibúſque modis augeas domum. poſtea conquieſcam, hæc audiiſſe contentus. Hæc, ut mihi uidetur, inquit Iſchomachus, conſequentia ſunt omnia. Nam quum ſatis alimenti ſuppetit homini, & quantum ſat eſt, tantum eſſe poteſt: ſi iuſto labore exerceatur, eum facilius diutiúſque ualetudinem ſeruare poſſe exiſtimo. Elaboranti uires magis accreſcunt. Exercenti res bellicas, ſalus honeſtior. Adhibenti curam tempeſtiuam, non molli deſidia lãguenti, par eſt rem familiaré magis ac magis increſcere. Quod ais, inquá, eum qui elaborat, qui diligentiam adhibet, qui ſe exercet, plura bona comparare, ſequor Iſchomache, & ad eum finem aſſenſu progredior. Hæc uerò libens audiam, quo labore ſit opus ad bonam ualetudiné, uiréſque firmandas, ut exerceas arma, quibus modis fortunas augere contendas, ut & amicos adiutare, & urbem confirmare poſſis. Ego quidem, inquit, tum è lectulo ſurgere conſueui, quum domi iam quempiá deprehédo, & egentem opera mea uideo. Quòd ſiqua mihi ſunt in urbe negocia, prodeo, & in illis conficiendis hac utor deambulatione. Si in urbe nihil eſt quod agam neceſſariò, puer antecedit, & rus equum ducit: ego uerò quaſi deambulans iter in agrum facio: ac ita melius fortaſſe corpus exerceo, quàm ſi in arena athletarũ deambularem. Quum in

agrũ perueni, ſiqui mihi ſint qui aut arbores ſerant, aut noualibus dent operam, aut ſemen ſpargant,aut fructum apportent,eorum labores inſpicio:quî fiant opera quæq;,perpendo.ſi quid habeo melius quàm quod adeſt,ad illud opus dirigo,& aptius rem cõpono.Poſtea inſidẽs equo,frequenter curſus & recurſus bellicis & neceſſariis ſimillimos inire, nec obliquo nec aduerſo,nec foſſæ nec riuo parcere cõſueui.Curo tamen,quoad poſſum,ne quum facit hæc, claudus fiat equus.Puer excipit illum,domumq́; abducit,id ex agro ſecum ferens in urbem,quod nobis opus eſt.Ego uerò ubi nũc pedetẽtim nunc curſim domũ reuerſus ſum,loto curatoq́; corpore prandeo, tantumq́; alimenti ſumo,ut neq; uacuus neq; nimiũ plenus exigere diem poſſim.Tũc ego,Ita uolo mihi propitiã Iunonẽ,ut quæ facis Iſchomache,mihi probantur ac placẽt.Nam tempore eodem rebus uti & ad ualetudinẽ & ad uires cõparatis, & exercitatione militari, & amplificandi patrimonii cura teneri, res admiratione plenæ mihi uidentur.Atq; adeò ſingula iſtorum curare te diligẽter,argumenta firma demõſtrant.Nã ferè ſemper eſſe te,diis iuuãtibus, & bona ualetudine,& firmo robore uidemus:ac inter optimos equites & ditiſſimos ciues numerari ſcimus. Hæc, inquit,tametſi facio,plures tamen me grauiter calumniãtur.Tu fortaſſe dicturũ putabas, me à pluribus honeſtum bonumq́; dici. Imò uerò,inquam, Cap.19. rogaturus eram,ídne tibi curæ eſſet, aliquid dicendo poſſe,& ſuſtinere ex aduerſo dicentem, ſiquãdo

opus eſſet altercatione. Non tibi quidem uideor (inquit) meditari quomodo cauſam ueluti reus dicam, quippe qui nemini iniuriam facio, multis pro uiribus beneficium do. Nec exiſtimas, credo, me in accuſandis hominibus exerceri: quanquam ſcio qui priuatim multis afferunt iniuriã, quíque ciuitati nocent, nemini beneficium tribuũt. At hoc etiam mihi oſtẽde quæſo Iſchomache, exerceâsne te in eiuſmodi rebus explicandis? Non, inquit, deſino ſic exerceri, & explicare quod ſentio. Aut enim quum audio ſeruum uel accuſantem uel defendentẽ, refellere cõtendo: aut aliquẽ apud amicos uel obiurgo, uel cõmendo: aut ex compromiſſo inter amicos litem dirimo, nitorq; docere quanto melius ſit ac utilius eos amicitia iungi: aut militum duci adſumus, & hoſtes redarguimus: aut quempiam defendimus, ſi criminis iniuria poſtulatur: aut accuſamus alius alium, ſiquis immeritò mulctatur. Ac ſæpenumero quum deliberamus, quæ perficere cupimus, ea laudamus: quæ uerò efficere nolumus, illa uituperamus. Iã uerò ô Socrates ſæpe in ius uocatus ſum præſcripta iudicii forma, quo me ſupplicio quã ue mulcta affici oporteret. A quo? dic inquam Iſchomache. hoc quidem neſciebam. Ab uxore, inquit. Quînam contendis? Quũ uera dicere contingit, æquitate ſumma. Quum autẽ falſa, rationẽ deteriorẽ ô Socrates, ita me deus amet, haud poſſum reddere meliorem. Tum ego, Nõ potes forſan Iſchomache perficere ut falſum ſit uerũ. At ego iam non ſum tibi impedimento quò minus abeas

abeas ſi uelis. Nequaquam uerò, inquit. Equidẽ non antè diſcedam, quàm dimiſſum ſit omnino conciliũ. Certè, inquam. Nam diligenter obſeruas ne cognomẽ illud quo uir honeſtus bonusq; uocaris, amittas. Nunc enim, quum tibi fortaſſe multa ſint negocia quæ curam diligentiamq; tuã deſiderant, quia tamen cum hoſpitibus pactus es te expectaturũ, ne uiolata fide decipias, illos opperiris. At uerò, inquit, nec illa quæ narras, mihi curæ non ſunt. ſunt in agris qui mea negocia procurãt. An Iſchomache quum ſcis Cap 20.
tibi opus eſſe uillico procuratore, ſi noris quo in loco ſit uir qui probè munus illud obire poſſit, illum emere cõtendis, nõ aliter quàm quum eges architecto, ſicubi peritum uideas, illum comparare conaris: an ipſe doces tuos procuratores? Ipſe quidem certè docere conor. Etenim quiſquis futurus eſt idoneus qui me abſente res meas curet, quid aliud eum ſcire opus eſt quàm quæ ſcio? Nã ſi idoneus ſum qui operibus præſim, aliũ ſanè quæ ipſe teneo, docere potero. Primùm igitur, inquam, tibi tuisq; beneuolus eſſe debebit, ſi in tuũ locũ ſuffectus, omnia præſens ſatis cõmodè curaturus eſt. Nã ſine beneuolentia quis eſt uſus qualiſcunq; prudentiæ ſcientiæq; procuratoris? Nullus planè, inquit. At enim primum docere, mihi meisq; bene uelle, contẽdo. Quo pacto per deos tibi tuíſque bene uelle doces quencunq; uis? Id aſſequor beneficio dato, ſi cuius boni copiã dii nobis tribuãt. Ain' tu, eos qui tuis rebus fruuntur, eſſe beneuolos, & tibi benefacere uelle? Hoc ô Socrates optimum

eſſe uideo beneuolentiæ inſtrumẽtum. Si tibi ſit beneuolus, Iſchomache, iccircóne idoneus erit qui res tuas procuret? Nónne uides quũ homines, penè dicam omnes, ſint ſibi ipſi beneuoli, tamen eſſe multos qui curare nolunt ut aſſequantur ea quæ ſibi uolunt eſſe bona? At certè (inquit) quum tales conſtituere uolo procuratores, curam atque diligentiam adhibere doceo. Quonam modo per deos immortales? Hoc ego quidem nullo modo tradi poſſe exiſtimabam, credebámque neminem conſequi poſſe docendo, ut alium faceret adminiſtrum diligentem. Nec iſtud quidem fieri poteſt, inquit, ut ſic omnes deinceps quis docendo curatores efficiat diligentes. Quos, inquam, facere licet? illos deſigna mihi planiſſime. Primùm, inquit, haud poſſis intemperantes uini, ſedulitate ac diligentia donare. Ebrietas enim inducit obliuionem rerum omnium quas agere oportebat. Tum ego, Solíne ebrioſi diligentes ſtudioſiq; curatores eſſe non poſſunt, an & alii quidã? Ad hæc Iſchomachus, Næ ſunt alii, ut ſomniculoſi. Nec enim dominus ipſe dormiens, quæ opus eſt, efficere, nec aliis diligentiam præſtare poterit. Quid igitur, inquam? Iſtíne ſoli nobis erunt qui hanc diligentiam minimè poterunt edoceri, an etiam præter hos alii quidam? Mihi quidem, inquit, uidentur ii qui inſano tenentur amore rerum uenerearum, ſic inſtitui non poſſe, ut aliud magis quàm ſuam uoluptatẽ curent. Nec enim facilè reperias aut ſpem aut curam iucundiorem, quàm quæ pertinet ad amorum uoluptatem.

ptatem. Nec uerò quum inſtet res agenda, ſupplicium grauius inuenire promptum eſt, quàm amorum congreſſione prohiberi. Non igitur contendo ut eorum quos noueris eiuſmodi, quempiam rebus tuis curandis præficias. Quid? ii qui quæſtus amore capiuntur, nullô ne modo operum ruſticorum curam doceri poſſunt? Num tibi uidentur indociles? Haudquaquam profectò, inquit Iſchomachus, ſed perquam dociles. Hoc ſolum docẽdi ſunt, quæſtuoſam eſſe diligentiam. Cæteros, inquam, ſi ſe ab iis quæ iubes, abſtinent, & quæſtum mediocriter amãt, quî doces ut uis, rebus curandis incumbere? Admodum ſimpliciter & apertè, o Socrates. Nam ſi diligentiam adhibere, & ardere uideã, laudo, & illis honorem tribuere contendo. ſi negligentes animaduerto, dicere conor ac facere quæ mordebunt eos.

Perge Iſchomache, & à ſermone quem de tradẽda cura atque diligentia habuiſti, digreſſus, hoc mihi de erudiendo planum facito, poſſit'ne qui ſolutus eſt ipſe ac negligens, alios efficere diligentes? Nihilo magis (inquit) quàm rudis muſicæ, reliquos muſicam docere. Difficile eſt, quum præceptor improbè docet, eum facere ut auditor probè diſcat: & quum torporem indiligentiámque ſequendam dominus oſtẽdit, haud facile eſt ſeruum fieri diligentem. Vt breuiter dicam, improbi domini ſeruos probos & frugi non memini me nouiſſe, probi uerò improbos iam cognoui, non tamen qui nihil damni fecerint. Quòd ſi quis aliorum uelit auferre languorẽ, acuere Cap. 21.

diligentiam, is opera inſpicere & exigere debet, & authori bene confectorum gratiam referre, ceſſatori dignum ſupplicium non differre. Præclara mihi uidetur illa barbari cuiuſdam reſponſio, quum rex equum bonum nactus eſſet, ac illum pinguem quãprimum efficere uolens, interrogaſſet unum ex iis qui equos alendi periti uidebãtur, quid equum pinguem faceret celerrimè, Oculus domini, inquit. Sic & alia mihi uidetur oculus domini pulchra atque bona maximè reddere. Quum magnopere perſuaſeris alicui diligenter eſſe curanda quæ uelis, iſne iam idoneus erit qui tua procuret: an & aliud ei diſcendum, ſi idoneus procurator eſt futurus? Sanè, inquit. Nam præterea reliquum eſt cognoſcere quid agendum ſit, & quando, & quomodo. Alioqui ſi tollas hæc, qui maior procuratoris uſus, quâm medici qui operam daret ægrotanti, uiſeret illum mane, & ueſperi, quid adhibendum faciundúmue eſſet, ignoraret. Si, inquam, didicerit quomodo ſint opera faciũda, aliúdne deerit illi, an iam perfectus is erit tibi procurator? Diſcendum eſt (opinor) quî operariis debeat imperare. An igitur & tu doces uillicos procuratores ut apti ſint ad imperandum? Ego quidem, inquit, enitor & contendo. Quînam per deos, inquã, ſic inſtituis ut hominibus imperare poſſint? Tũ Iſchomachus, Admodum ridiculè & ineptè. Itaque forte ridebis, hoc ſi audias. Cui ego, Nõ eſt ea res digna riſu. Quiſquis enim peritos imperandi facere, idem ſine dubitatione docere poteſt alios ut herili

 fungantur

fungātur imperio. Quicunq; uerò dignos qui dominentur, efficere nouit, nouit & inſtituere reges. Nõ igitur ridiculus, ſed magna laude dignus ille mihi uidetur, qui id facere poteſt. Ad hęc Iſchomachus, Cętera igitur animalia ex duabus his rebus obtẽperare diſcunt: pœna, quum recuſant imperium: beneficio, quũ libenter ſeruiunt. Equi teneris annis domitoribus parêre diſcunt, quum morem gerẽtibus aliquid ſuaue iucundumq; præbetur: excutientibus iugum, moleſtia exhibetur, quoad uolũtati domitoris obedierint. Et catuli quanquam mentis acumine & lingua multo hominibus inferiores ſunt, ut rationis atque ſermonis expertes, circuncurrere tamen, natare, ſaltare, & alia multa diſcere eodẽ modo coguntur, ſi quũ parẽt, aliquid ſibi neceſſariũ capiãt: quũ ceſſant, & iuſſa non faceſſunt, puniantur. Homines obediẽtiores efficere poſſis, ſi ratione & ſermone demonſtres illis utile eſſe parêre. Seruos autẽ ut parêre doceantur, facilè pellicit ea quæ beſtiis uidetur adhibenda diſciplina. Nam ſi illorum uentri, quum deſiderio tenentur, indulgeas & gratificeris, perficies ut multa conficiant. Quæ uerò naturæ ſitiunt honorem, laudibus excitantur. Laudis enim fame & ſiti nõ minus quædam laborãt, quàm aliæ cibi potusq;. Hæc igitur, quæ quum ipſe facio, obedientioribus ut opinor hominibus utor, docens eos quos præficere uolo procuratores, illis adiumenta imperandi fero. Quáſque ueſtes & quæ calceamenta operas à me capere neceſſe eſt, non omnia paria, ſed alia de-

teriora, alia meliora conficio: ut meliorem melioribus exornem, deteriori deteriora tribuam. Nã bonis haud mediocriter animus remitti frangíque mihi uidetur, quum uident opera à ſe perfecta, atque illos qui parem capiũt mercedem, neque laborare, neque quum opus eſt, periclitari uelle. Itaq; & ipſe meliores ac diligẽtiores pluris facio, quàm qui paria quouis modo cum deterioribus capiant: & procuratores quos optima digniſſimis dediſſe uideo, laudo. Quòd ſi quẽ uideã aut adulationibus aũt alia quadã inutili gratia cæteris anteponi, non leuiter fero, ſed eum qui præfert, obiurgo, & quoad poſſum doceo non eſſe utile rationibus eius id facere. Quum quis iam factus erit idoneus qui imperet, ac dicto audientes reddat miniſtros, eũm ne putas Iſchomache uillicum perfectum, an etiam ei cui inſunt ea quæ numeraſti, aliud quidpiam deeſt? Sanè, inquit, nempe ut abſtineat ſe à rebus domini, & nihil furetur. Nam ſi qui fructus adminiſtrat, ſic eos audeat amoliri, ut ne relinquat quidem unde faciundis operibus impenſæ fiant, quid illo curante proderit arare? An & hanc iuſtitiam tradendam ſuſcipis? Maximè, inquit Iſchomachus. Non omnes equidem ſic cõparatos inuenio, ut huic doctrinæ ſubauſcultent. Atqui & ex Dracontis legibus quædã, & ex Solonis nonnulla excipiens, inducere ſeruos in iuſtitiam cõtendo. Hi quidem uiri multas leges de iuſtitia quæ ad hãc rationem docendi miniſtri pertinet, tuliſſe mihi uidentur. Eſt enim caput ſcriptum de puniendis fur-

tis

tis,& de uinciendo fure in ſcelere deprehenſo,& de necandis iis qui aggrediuntur, atque uim afferunt. Perſpicuum quidem hæc eos ſcripſiſſe quòd turpem quæſtū maleficis inutilem eſſe uellent. Ego igitur ex illis aliqua,& è legibus Regiis alia decerpta quũ profero, ſeruos in adminiſtrãdis rebus iuſtitiam ſeruare doceo. Illæ quidem ſolùm pœnæ ſunt maleficis, Regiæ uerò non ſolum animaduertũt in eos qui iura uiolant, ſed etiam iuſtos præmio donant. Itaque multi qui lucrum ſectantur, quum uident iuſtos iniuſtis fieri ditiores, libẽter permanẽt inſontes. Quos autem ſentio tametſi beneficium capiunt, tamẽ eniti rem per iniuriam ſubtrahere atque furari, eos ut inſanabili auaritia iam captos, uſu rerum mearum priuo. Quos uerò nouerim mentem ad iuſtitiam erigere,& eius amore pellici, non modò ut illius beneficio rem augeant,ſed etiam uti meis laudibus ornentur,illis iam non aliter atque liberis utor: nec opes ſolùm,ſed & honores ut & honeſtis & bonis exhibeo. Hoc enim mihi cupidus honoris auaro præſtantior uidetur,quòd laudis honoriſq; cauſſa, quũ opus eſt,laborare, & periculum adire, lucriſque turpibus abſtinere uult. Enimuero quum perſuaſeris alicui tuorum ut tibi ſit beneuolus,& ſic induxeris ipſius animum,ùt ea perficienda curet quæ ſcit eſſe commoda: quum præterea comparaueris illi ſciẽtiam, ut quæ fiunt opera,ſint utiliſſima: deinde quum dignũ qui præſit effeceris,& tandem iuſtitia ac uirtute formaueris,ut frũctus qui percipiũtur è terra,ſuo tem- Cap. 22.

pore tibi demonſtret atque reddat uberrimos, haud ſecus ac tibi ipſe faceres: non iam rogabo taline ſeruo quicquam etiam deſit. Nam procurator eiuſmodi magni iã mihi faciũdus uidetur. Illud tamẽ Iſchomache, quod oratione percurrimus celerrimè, ne relinquas. Quod iſtuc? inquit: Si quis diſceret quomodo quæq; faciunda eſſent, id eſſe maximum dicebas. Alioqui nihil hominis curam prodeſſe cõfirmabas, niſi ſciret quæ facere opus eſſet, & quomodo. Tum Iſchomachus: Me iubes, inquit, o Socrates, agriculturam ipſam docere. Ea quidem eſt, ut iam dixi, quæ ſcientibus opes, ignorãtibus multos labores & inopiam uictus affert. Nunc igitur artis huius audies in nos benignitatem. Quum ſit utiliſſima, atque tractatu iucundiſſima, quum perhoneſta ſit, & diis & hominibus oppidò grata, præterea captu facillima, eáne benigna generoſaq; eſt? Nam generoſa uocamus animalia, quæ quum pulchra, magna utiliaq; ſint, erga hominum genus ſunt manſueta. Hoc Iſchomache ſatis didiciſſe uideor, te docẽte quemadmodum ſit docendus uillicus procurator. Vt enim dixeris illum tibi reddere beneuolum, diligentem, imperandi peritum, iuſtum, didici. Quòd uerò confirmaſti eum qui rectè curaturus eſt agriculturam, diſcere oportere quæ & quomodo & quando facienda ſint opera, hoc equidem mihi uideor celerius oratione percurriſſe. Vt ſi dixiſſes literas ei tenendas qui uerba ſcripturus eſſet, & ſcripta lecturus, ut hæc ad meas aures perueniſſent, literas eſſe tenendas audiſſem: hoc autem

hoc eſt, uideor iſta celerius percurriſſe te loquente.

tem cognito,nihilo magis opinor literas ſcirē:haud ſecùs & nunc adductus ſum facilè ut crederē tenendam eſſe agri colendi rationem ab eo qui rectè curaturus eſt illam:quod etſi noui,nihilo tamen magis intelligo quo ſit ager modo colendus. Quòd ſi mihi quamprimum uiderer agricola,ſimilis eſſem circunuolitáti medico,qui uiſit ægrotos,quid illis proſit ignorat.Itaq; ſi non ſim talis,edoce me agriculturæ munus & opera.Enimuero,inquit Iſchomachus, non quemadmodum cæteræ artes,quas qui diſcunt, multum temporis illis tribuere coguntur antequam uictum ſuo labore parare poſſint, ita captu difficilis eſt agricultura,ſed partim qui dant operas, intuens, partim ſubaudiens,illam breui ſcies,ſic ut & alium ſi uelis edocere poſſis. Non tibi uenit in mentem,credo,quantum ſcias illius artis. Etenim cæteri artifices ſummas artis cuiuſque commoditates opportunitateſq; celant:in agricolis qui optimè ſerit arbores, maximè lætaretur ſiquis eum ſpectaret. qui optimè ſeminat,eodem modo. quodq; pulchrè factum uideres,non te celaret,id qua ratione feciſſet,ſi rogares. Sic & mores uerè ingenuos iis dare uidetur agricultura,qui cum ipſa uerſantur. Ad hæc ego,Exordium præclarum, & quod eum qui audierit,à percunctatione non auertat. Tu,quoniam diſcere perhoneſtũ eſt,ea de re multo magis eam mihi uerbis explica. Non enim turpe tibi eſt facilia docere,mihi uerò lõgè turpiſſimũ neſcire, præſertim quæ ſunt cum utilitate coniuncta.Primùm igitur,inquit,hoc tibi de-

monſtrare uolo non eſſe difficile, quòd ex multis rebus ac uariis agriculturam contineri dicunt ii qui oratione diligentiſſimè perſequuntur illã, re uera minimè exercent. Aiunt eum qui rectè culturus eſt agrum, primò terræ ingenium cognoſcere oportere. Rectè, inquam. Nam qui non uidit quid terra ferre poſſit: is quod ſemen ſpargere, quás ue ſtirpes ſerere debeat, haud uidebit. Itaque ſi ignotum ſolum arare uelimus ô Socrates: quid ferre queat, quid nequeat, ex fructibus arboribusq; cognoſcendum. Poſteaquã enim periculum fecerit & cognouerit aliquis, nihil iam prodeſt bellare cum diis: quia ſi qua re opus eſſet ei qui uel ſemine uel ſtirpe compleret agrum, nõ magis ex eo perciperet fructus neceſſarios, quàm ſi committeret id quod non inuitus produceret aleretq;. Quòd ſi per ſegnitiem dominorum uim ſuam terra non poſſit oſtendere, ſæpe licet ex loco finitimo certiorem fieri, aut ab homine uicino ſubaudire, quæ ſit illi natura. Nam quãuis ſit inculta, ſuam tamen oſtẽdit naturam. Quæ ſtirpes agreſteis lætas & uberes gignit, ea ſi curetur, poteſt & mites fructus eosq; lætos producere. Sic ingenium terræ perſpici poteſt uel ab eo cui non ita magnus eſt uſus agriculturæ. Satis iam mihi uideor Iſchomache ſpei & fiduciæ concepiſſe, non eſſe cur ab agricultura me abſtineam ueritus ne terræ naturam deprehendere non poſſim. Etenim piſcatores mihi ueniunt in mentem, qui quum dent operam mari, nec ſint in eo loco poſiti unde ſpectent arua, nec lentè ferantur, ſed unà prætercurrant

.i. non uberiorẽ fructũ perciperet ea ſerens quæ recuſat ager, quàm ſi cõmitteret ea quæ ferre poteſt.

prætercurrant agros,tamen quum uident fructus in agro,non dubitāt de illo ferre iudicium, qui bonus, qui malus,ſed hunc improbant, illum uerò laudant. Illos quidem uideo hac ratione adductos permulta de terra fœcunda peritiſſimis agriculturæ explicare. Vnde uis igitur,Socrates,incipiam tibi meam de hac arte exponere ſententiam?Scio me tibi iam permulta ſcienti dicturū de agri colendi ratione. Illud equidem,inquam,libenter addiſcam,(eſt enim maximè ſapientis uiri) quonam modo, ſi cupiam, terram ſubigens,hordei & tritici magnā uim percipiam. Noſtin' agrum noualem ſementi parandum? Noui quidem. An igitur hybernis menſibus incipiemus arare terram?At lutulentus erit ager. Aeſtatē ne arandum cenſes? Durities erit impedimēto quò minus aruum iugo moueri poſſit.Dicendum fortaſſis uere hoc opus inchoandum.Par eſt,inquam, terrā maximè fundere quæ tum mouetur. Et herbam ſubuerſam, inquit,tum iam agro dari pro ſtercore,atque ſic fructū ſeri,uti naſcatur. Exiſtimo quidem certè:nec id noſſe difficile eſt, ſi noualis ager ferax eſt futurus, eum runcari,euulſa ſylueſcēte materia purgari,quammaximè excoqui ſole debere. Hæc ita fieri oportere mihi quoque uidetur,inquam. Túne,inquit, hæc aliter commodius fieri putas,quàm ſi quis æſtate quamſæpiſſime uertat agrum?Cui ego,Certò ſcio uepres & huiuſmodi ſyluam haud melius educi,& ab æſtu ſiccari,atque à ſole terram coqui poſſe,quàm ſi quis æſtate media tēpore meridiano iugo moueat. Si uerò

Cap.23.

foſſione colatur humus,certûm ne eſt agendum ſeparatim cum terra,& cum materia? Ad hæc ego, Diruenda ſylua,ut areſcat in ſummo ſolo. Terra uertẽda, ut eius cruditas excoquatur. Vides o Socrates hæc de nouali utrique noſtrum uideri. Sanè, inquã. de ſemente uerò noſtin' aliud quicquam Socrates præter horam ſerendi? quam cenſuerunt optimam tum maiores exercitati,tum qui noſtra ætate periculum fecerunt. Nam quum tempus autumni uenit, omnes ad deum conuertunt oculos, & tempus expectant quo pluuia miſſa mollito ſolo ſementem facere licebit. Omnes,inquam, cenſuerunt expectandam pluuiam,& ſitiente terra ſementem non eſſe faciundam, niſi ſi cogeret neceſſitas. Planè uidebant multis & magnis incommodis conflictatos, qui antè ſemen iecerant,quàm à deo iuſſi fuiſſent. His de rebus igitur nobis omnibus conuenit,inquit Iſchomachus. Sic,inquam,omni in re quam deus nos docet, conſenſio eſt: ut conſentiunt uniuerſi denſos ueſtitus hyeme ferendos iis qui habere poſſunt: ignem fouendum,ſi ligna ſuppeditent. Tum Iſchomachus: Multi iam de ſemente diſſentiunt, præmaturáne ſit optima,an media,an maximè ſera? Deus,inquam,nõ uno ſemper ordine circunuoluit annum, ſed alium præmaturæ, alium mediæ,alium ſeræ tempeſtiuũ magis agit. Vtrum putas melius,inquit,an ex his unam deligere ad utendum ſationem,ſiue parum ſiue multum ſeminis eſt ſpargẽdum:an quum cœperis à prima,ad extremam uſq; ſeminare? Cui ego, Mihi optimum

præmaturæ, ſementi ſcilicet.

mum uidetur genus omne ſementis uſurpare. Nam ſatius eſſe duco, ſatis multas omnibus annis capere fruges, quàm interdum nimiū multas, interdum nimium paucas. Hac de re quoq;, inquit, tibi conuenit mecū, diſcipulo cum doctore, tametſi ante me ſentētiam protuliſti. Quid, inquam, in iaciundo ſemine? uariúmne genus artis eſt? Omnino conſideremus & hoc, inquit. Tu quidem ſemen eſſe manu iaciūdum noſti. Ego quidem noui. Sunt, inquit, qui æquabiliter proiicere poſſunt, & alii qui non poſſunt. Hoc igitur, inquam, exercitationē requirit, ut citharistarū manus ut arti uoluntatiq; ſeruire poſſit. Maximè, inquit. Si uerò terra ſit aut tenuior, aut denſior. Quid ais iſtuc? inquam: Ain' tu tenuiorē quæ debilior eſt, denſiorem quę robuſtior? Dico: & rogo te, párne ſemen utriq; dares, an alteri copioſius? Tum ego, Vino ualidiori mea ſententia plus aquæ debet infundi: & robuſtiori uiro, ſiquid ferendum eſt, maius onus imponi: & ſiqui eſſent alendi, plures ei decernerem qui plures alere poſſet. An uerò terra debilis firmior ualentiorq; fiat, ſiquis illi plus iniiciat fructus, ut largiore pabulo iumenta pingueſcunt, id quæſo me doce. Arriſit Iſchomachus: Iocaris Socrates: id tamen habe certum, ſi terræ ſemen inieceris, ac deinde quo tempore multum à cœlo cepit alimētum, & ſeges in herbam creuit, illam uerteris, id eſſe pabulum terræ, & haud ſecus ac è ſtercore illi uires accedere. Si uerò ſinas ſemen in fructum creſcere, è terra ſumpto ad maturitatem uſque nutrimento, difficile

eſt agrum tenuem ad extremum lætos & uberes gignere fructus,ut ſuem debilem multos alere maiuſculos natos. Hoc dicis Iſchomache, debiliori ſolo minus ſeminis eſſe committendum. Ego iſtuc profectò: & tu quoq; ſentis idem, qui exiſtimas omnibus debilioribus imperare negocia minora oportere. Age Iſchomache,cur ſegeti ſarculum immittis? Noſti, inquit, hybernis menſibus aquas increſcere. Quidni? Fac igitur ut infuſo limo ſegetis aliquid occultum ſit imbri, & à fluxionibus nudatæ ſint aliquæ radices,utq; materia ſæpenumero ab aquis excitetur tam multa,ut ſuffocata ſeges opprimatur. Hæc omnia fieri uerisimile eſt,inquam. Videtúr ne tibi iam tum ſeges opis indigere? Maximè. Si limus obduxerit,quod cenſes adhibendum remedium? Terram ſubleuandam puto. Quid ſi nudæ radices? Inducta terra medendum. Quid uerò ſi herbarum ſylua excreſcẽs inter ſegetem ſuffocet illam,atque diripiat alimentum, quemadmodum fuci genus ignauum & inutile diripiunt ea quæ magno labore cibaria cõdiderũt apes? Excidenda quidem certè materia, & alimento priuanda,ut ab aluearibus eiiciendi fuci. Num ſine cauſa igitur tibi uidemur ſarculum iniicere? Nequaquã. Nunc Iſchomache animo concipio quale ſit aptè & opportunè imagines inducere. Nam de fucis locutus,multo mihi apertius explicaſti rationem ſyluæ, quàm quum de ipſa diſſerebas. At uerò deinde metere par eſt. doce me igitur ſiquid habes quod eò pertineat. Facerè,inquit,niſi mihi uidereris hæc ſcire.

Tu

Tu quidem ſemper,ut debes,ſegetem incidere noſti. Quidni debeam? Secásne ſtans quò ſpirat uentus,an aduerſus? Nó aduerſus,inquam. Nam moleſtum arbitror & oculis & manibus aduerſas legere ſtipulas ariſtasq́;. Altiúsne ſecas,an propius humum? Si curtus & breuis calamus,imum ſeco, ut culmi ſint longiores.ſi procerus & altus,medium ſecandum puto, ne qui terunt in area,labore ſuperuacuo grauentur: néue qui uentilant, in iis laborent quibus non opus eſt. Quod in agro relictum fuerit,exuſtum,adiuméto eſſe terræ puto,& ſterquilinium implere coniectum. Vides o Socrates ut manifeſtò deprehenderis, id quod ego,de meſſe,animo & uſu cóſecutus. Tum ego,Vel cum periculo experiri libet. Volo cognoſcere ſit'ne mihi ratio terendi frumenti. Noſtin', Cap.24. inquit,à iumentis fruges in area teri? Quidni? Noſti quoque omnia quæ iumenta uocantur? boues, mulos,equos? Scís ne hæc tantummodo uidiſſe te quum circunducuntur,pedibus excutere fruměntum? Quid aliud uidere poſſem? Quomodo proterent id quod opus eſt, atque conculcabunt? à quo perficietur æquabiliter tritura? Non eſt dubium,inquam,quin ab iis operis quæ in area uerſantur. Vertentes enim, pedibúſque ſemper ſubiicientes ea quæ trita non ſunt, maximè quod erat difficile adæquabunt, ac quampri mum rem conficient. Tum ille, Hæc quidem mihi non ſunt notiora quàm tibi. Deinceps igitur Iſchomache fruměntum uentilatione ſecernemus. Dic mihi Socrates, Noſtíne ſi ex areæ parte quæ eſt obie-

cta uento,cœperis,per aream totam latum iri paleas? Neceſſe eſt,inquam. Neceſſe eſt igitur ut in frumentum cadant. Sanè. Longius eſt ſpacium, quàm quo paleæ ſublimes ultra fruges in uacuum areæ locum ferri poſſint. Siquis ô Socrates incipiat reiectanea ſecernere ex eo loco unde flat uentus, quid? Nemini dubium eſt Iſchomache quin paleæ ſtatim in ſuo receptaculo futurę ſint. Quum,inquit,altera parte iam ſecreta perueneris ad aream mediam,num continuò ſic diffuſis granis reliquas paleas ſegregabis: an ubi quod purum eſt frumentum coaceruaueris in aceruum,ut perangusto capiatur loco? Vbi purum coaceruarim,ut mihi tranſuolent paleæ in uacuum areæ locum, & ne ſemel ac iterum ſegregandæ ſint. Tu quidem Socrates alium docere poſſes quî breui à paleis ſeparentur fruges. Hæc igitur,inquam, olim ſciebam,ſed oblitus eram. Cogito mecum, an ego qui aurum fundere,tibias inflare, & pingere ſcirem, has artes obliuione obruerim , quas neque me docuit quiſquam,nec agriculturam. Vt eos qui colūt agrū, ſic & illos qui cæteras exercent artes,ſpectare ſoleo. Ad hæc Iſchomachus, Non ego tibi iamdudum dicebam eò maximè ingenuam eſſe agri colendi rationem,quòd facillimè diſci poteſt? Agedum Iſchomache,noui. Equidem quum rationem ſementis tenerem, id me ſcire oblitus erā. Agriculturæ'ne eſt ſtirpium ſatio? Eſt quidem certe. Quî fit igitur ut ſemētem ſciam,ſtirpium ſationem neſciam? Neſcis tu quidem inquit? Quî ſciam, qui nec in quo genere ter-

ræ

ræ ſerendum, nec quanta altitudine quantá ue latitudine ſcrobes fodiendæ, nec quanta longitudine ſurculus demittendus,nec quomodo humi ſitus maximè creſcet,intellexi? Perge, inquit,diſce quæ neſcis. Cuiuſmodi ſcrobes fodiantur ſtirpibus, uidiſſe te certò ſcio. Vidi perſæpe. Vidiſtin' altiorem tripedali?Non equidem ſemiſſe ſuper altitudinem bipedaneam. Quid?Vidiſtine latiorem tripedaneo? Non certè bipedaneo. Perge,inquit,& hoc reſponde mihi,Noſtin' ullum bipedaneo minus profundum? Nō ſeſquipedali. Nam ſtirpes in ſcrobem demiſſæ effoderentur,ſi ad terræ ſuperficiem propius accederēt. Hoc igitur Socrates abunde noſti, ruſticos fodere ſcrobem nec duobus pedibus & ſemiſſe altiorē, nec ſeſquipede breuiorem. hoc adeò perſpicuum eſt, ut uideri ſit neceſſe. Quid uerò? quum terram uides, ſicciorem internoſcis,& humidiorem? Mihi quidem ſicca uidetur eſſe in Attico mōte Lycabeto,& quæcunque ſimilis eſt huius: humida uerò in lacu Phalerico,& cæteræ generis eiuſdem. Altiorēm ne ſcrobem foderes in ſicca,quàm in humida?Foderē,nempe quòd in humida altè fodiēs,aquam reperires, nec in ea iam ſerere poſſes. Præclarè tu quidem. Quum fuerint ſcrobes foſſi,noſti iam quando ſtirpis utrunque genus demittendum ſit? Maximè. Si uelis celeriter produci,putáſne terra culta ſummiſſum ſtirpis cauliculum maturius exire per humū ſubactam atq; mollem,quàm per incultam, & duritie concretam? Perſpicuum,inquā, celerius excreſcere per ſubactā,

quàm per immotam. Subſterni debet igitur ſemini terra. Quídni debet? An ſtirpem totam recta linea cœlum uerſus erectam, putas facilius latiusq; diffundere radices, q̃ ſi terra ſubſtrata deponas obliquam, ut quemadmodum γamma ſic iaceat ſupina? Sic profecto, propterea quòd in terra plures erunt oculi: ex oculis autem ſupra terram uideo ſurculos emanare, unde coniecturam duco ſic in terra fieri. Quum uerò multæ naſcuntur humi radices, ſtirpem ualidam breui creſcere puto. His de rebus igitur idem quod ego, noſti Socrates. Sed age, terrámne ſolùm iniicies, an circum ſtirpem preſſe conculcabis humũ? Conculcabo. Nam ſi preſſa non eſſet, non eſt dubiũ quin ab aqua pluuia cœnum fieret, à ſole uerò ad imum funditus ſiccaretur. Eſſet igitur periculum ab imbri, ne humore putreſceret: à ſole, ne ſiccitate ſiue hiatu
Cap. 25. terræ calentibus radicibus areſceret. De uitium ſatione o Socrates idem omnino tenes quod ego? An inquam, ſic & ſerenda ficus? Et omnes arborei fructus, inquit Iſchomachus. Nam qui uitem præclarè ſerere nouit, quî in aliarum ſtirpium ſatione reprehendetur? Oleã uerò Iſchomache quî ſeremus? Fac, inquit, periculum mecum, ídne omnium maximè ſcias. Vides altiorem oleæ ſcrobẽ fodi. etenim iuxta uias potiſſimùm foditur. Videsq; in omnibus ſeminariis ſurculos ſiue taleas eſſe. Vides quoque lutum omnibus ſurculorum capitibus impoſitũ, & omniũ ſummum caput contectum. Hæc omnia uideo. Videns autem quid ignoras? an quomodo teſtam ſummo

mo

mo luto imponas? Nō ſané. Eorum quæ narraſti, nihil ignoro: ſed animo repeto, cur quum alteram mihi proponeres uniuerſam quæſtionem, ſcirémne ſerere, negauerim. Videbar equidem nihil de ratione ſerendi explicare poſſe. ut aggreſſus es de ſingulis inquiſitioné, tibi, ut ais, reſpondeo perinde quaſi teneam quæ tu, quem peritum ferūt agricolam. Nónne interrogatio doctrina eſt Iſchomache? dudū enim diſco, quoniam me ſingula rogaſti. Nam quum me duceres per ea quæ noui, ſimiliaq; demonſtrares quæ ſcire me non exiſtimabam, adductus ſum ut hæc me ſcire crederem. An igitur, inquit Iſchomachus, ſi te de argento, bonum néc ne eſſet, interrogarem, perſuadere poſſem ſcire te argentum probare, & diſcernere uerum ac purum ab adulterino? An item de arte tibiarū, de pictura, de rebus generis eiuſdem? Fortaſſe, inquam, quandoquidem eò duxiſti, ut credam me agrum colere poſſe, quanquam ſcio neminē unquam mihi hanc artem tradidiſſe. Hæc non ita ſunt, o Socrates. At ego iamdudum tibi dicebam, homini ſic amicam, ſic familiarem eſſe agriculturam, ut qui uident & audiunt, illius ſtatim ſcientiam concipiant. Multa docet ipſa, ut optimè liceat rebus ipſius uti. Vitis quum ad arbores attollitur, ſtatim docet ſe erigi uelle ſi proxima ſit arbos. Quum diffundit pampinos, oſtendit, racemos, quo tempore teneri ſunt ac molles, & adurūtur à ſole, umbra contegēdos. Quū tempus eſt uuas ab ſole iam dulceſcere, foliis deſfluētibus indicat pampinos eſſe detrahendos, & uuam

maturitate excoquendam. Quum propter fertilitatem racemos alios coctos atque maturos oſtendit, alios crudiores fert, coctos percipi iubet, ut in legenda ficu, ſemper id quod creuit & maturum eſt, percipitur.

Cap. 26. Hic ego, Si tam facilè diſcuntur res ruſticæ, & quæ faciunda ſint, iuxtà ſciunt omnes, quî fit ut non omnes ſimiliter afficiantur, ſed alii affatim uiuant, & bonorum copia redundent, alii ſibi neceſſaria ſuppeditare non poſſint, ſed inſuper aliis debeāt? Equidem tibi dicam, Socrates: Nec ſcientia nec inſcitia agricolarum cauſa eſt cur alii diuites, alii ſint pauperes: nec audies ita famam circunferri, domum eſſe diſſipatam, quòd ſator non æquabiliter ſemen ſparſerit, nec quòd prauè ſtirpes ſeuerit, nec quòd ignorans quæ terra uitem ferret, in agro ſterili ſeuerit, nec quòd non intellexerit utile ſemēti noualem agrum ſubigere, nec quòd non uiderit eſſe bonum, ſtercus agro miſcere: ſed multo ſæpius audire licet, Vir ex agro non percipit frumentum: non enim dat operam ut ſibi ſeratur, aut ut ſtercoretur ager. Nec uinum habet, quia non eſt ei curæ uitiū ſatio, ut nouas ſerat, ut iam ſatæ ferāt. Nec oleum nec ficus ſunt illi, propterea quòd diligentiam non adhibet nec laborat ut hæc legat. Hæc & ſimilia ſunt quibus differunt inter ſe agricolæ, & diſſimiliter afficiuntur potius quàm quòd ſapienter aliquid rebus agendis inuenerint. Sic & belli duces, quorum intereſt ea curare quæ ſunt ſui muneris, differūt. alii quidem meliores, alii uerò deteriores ſunt. differūt, inquā, non ſententia

tentia & conſilio,ſed cura planè ac diligentia. Nam quæ duces omnes,permultiq; priuati ſciunt,ea nonnulli faciunt imperatores,alii negligũt: ut nullus eſt qui non intelligat,quum per hoſtium fines iter faciundũ eſt,tutius eſſe milites inſtructos ordine procedere,quòd hoc modo,ſi opus ſit,optimè dimicare poſſint:ſed alii agmen compoſitum ducunt, alii incompoſitum. Omnes optimum eſſe norunt,ante caſtra & diurnas & nocturnas cuſtodias ſtationesq; collocare:uerùm ut id fiat,dant operam quidam,alii nullam. Quòd ſi per anguſtias uiarum ducatur exercitus,nónne difficile eſt reperire qui neſciat eſſe commodius occupare locorum opportunitates? At uerò ſunt qui diligenter occupant, ſunt qui non occupant. Quinetiam dictitant omnes agriculturam ſtercore maximè iuuari:uident nullo negocio fieri,ſi tamen diligenter obſeruant ut efficitur: quumq; facile ſit multum conficere,alii congregandum curant,alii non item. Atqui deus ſublimis aquam præbet. Loci caui cœno limóque complentur. Terra uarium materiæ genus ſuppeditat. Cui ſerendum eſt,is humum purgare debet. Quæ uerruntur è medio,ſi in aquam deiiciat,iam tempus ipſum conuertet in ea quibus lætificatur ac pingueſcit ager. Quæ materia,quæ terra in aqua ſtante non erit pro fimo? Quotaquæq; medicaminis indiget terra,ſi humidior ſementi, ſiccior ſalſiorq; ſerendis arboribus accommodetur? Nullus eſt qui hæc neſciat,& ut educatur aqua foſſis,ut terra ſalſa corrigatur,dum miſcetur omnibus dulcibus,

humidis,ſiccis. Sed iſta curæ ſunt aliis,aliis uerò nequaquam. Quòd ſi quis ignoret omnino quid poſſit ferre tellus,nec ſciat eius fructum nec ſtirpes cognoſcere,nec ab aliquo ueritatem audire queat,nõne multo facilius tamen illi & omnibus ingenium terræ quàm equi uel hominis experiri? Nihil enim ſubdole & falſo præ ſe fert, ſed quæ poteſt, & quæ non,aperte uerèque demonſtrat. Illa, quòd omnia cognitu captúque facilia præbet, & bonos & malos patefacere optime mihi uidetur. Non eſt enim quod ſe neſcire cauſentur, ut qui cæteras artes non exercent.Nullus ignorat,illam,ſiquid acceperit beneficii, referre gratiam Illáne malæ mentis accuſationem intendere manifeſtò uidetur? Hominem ſine rebus neceſſariis uiuere poſſe,nemo ſibi ipſe perſuadet. Qui nec aliam nouit artem unde quæſtum facere poſſit,nec arare terram uult, & agris óperam dare,non dubium eſt quin aut furto, aút rapina, aut opera mendica uiuat, aut nulla ratione ducatur.

Cap. 27. Magni referre dicebat,an utilitatis fructum agricultura prębeteret,an nullum.Nam quum plures ſunt operæ, alius curat ut in opere ſint operarii, quum uocat & retinet hora.Hoc alius non facit.Facilè uir unus decem uincit, qui tempus laboris explet. alius ab eo diſtat,qui diſcedit ante tempus.Permittere uerò ut totum diem mala fide laborẽt homines,ac fraudentur,eò ualet,ut plus quàm dimidium totius operis extrahatur: ut in itinere faciundo ad ſtadia ducenta,quum ſtadiis centũ propter imparem celeritatem diſtant

diſtant inter ſe duo uiatores,ambo iuuentute & ualetudine pares,quod alter facit ut cõcitatius feratur, alter animo remiſſo captat ociũ,& ad fontes ac ſub umbris quieſcit,circunſpectat,molles uenatur auras: ſic & in operibus longè diſtant ac differunt effectu qui dãt operam ut miniſtri & mercenarii frugi ſint, ac minime diſſoluti:& qui non ſolum non hoc faciunt,ſed & inueniunt occaſiones intermittendi laboris,ſinuntq; ſuos agere mala fide,& inertiæ indulgere.Hoc autem bene laborare,aut male rem curare,tam differt,quàm aut perfectè labori incumbere, aut penitus in ocio langueſcere.Si qui fodiunt uinetum,ut abiecta materia puræ ſint uites,ſic fodiant,ut herbarum ſylua maior uberiórque fiat,quî potes aliquid actum eſſe confirmare,& agrum cultum dicere?Hæc igitur domos magis diſſipant, quàm nimia negocii gerendi inſcitia.Nam quum expletur impẽſa,opera uerò non explentur,ut percipiatur utilitas ad faciundum ſumptũ,non eſt cur iam mirere ſi pro diuitiis pauperies & egeſtas inuehatur.His autẽ qui ſtudio ac diligentia ualent, & frugi ſunt agricolæ, non mediocriter utilem & efficacẽ faciendi quæſtus ab agricultura pater & exercuit ipſe & me docuit artem.Is non ſinebat unquam fundum cultum cõparari,ſed quiſquis aut negligentia poſſeſſorum,aut tenuitate facultatũ incultus incõſitusq; eſſet,ut emeretur admonebat.Dicebat enim prædia culta uænire pluris,& incrementum non capere: quibus autem nihil eſſet acceſſionis,haud ſimiles afferre uoluptates

exiſtimabat:ſed omne prædium & omne pecus cui accederet amplificatio,maximæ eſſe domino lætitię arbitrabatur. Nihil uerò plus habet acceſſionis q̃ fundus ex inculto & infœcũdo cultus & ferax omniũ rerum factus. Ne dubita Socrates,quin nos iam fundos haud paucos antiquo precio & auctiore multo dignos fecerimus. Hæc,inquit,adeò frugifera meditatio,adeò captu facilis, ut tu qui nunc audiſti, nõ aliter ac ego ſciens abeas,& aliũ ſi uelis docere poſſis. Pater meus nec id ab alio didicit,nec ſolicitus inuenit,ſed quum eſſet agriculturæ laboriſque cupidus,talem ſe fundum cupiuiſſe dicebat, ut haberet quod ageret,& unà cum utilitate uoluptatẽ perciperet. Erat enim ſuapte natura,ut mihi uidetur,omniũ Athenienſium ſtudioſiſſimus agriculturæ. Hæc quũ dixiſſet,hominẽ interrogaui, Quos pater agros excoluiſſet,eóſne tenebat omneis,an etiam uendebat ſi grandem pecuniam inueniſſet? Vendebat ſanè,inquit,ſed alium continuò mercabatur incultum,propterea quòd deſiderio laborandi tenebatur. Narras Iſchomache patrem agri colendi uerè ſtudioſum, ac duce natura tam ruris amantem, quàm tritici cupidi ſunt mercatores. Hi quòd frumentum maximè petunt,ubi magnam eſſe copiam audierunt, eò nauigant. Aegæum,Euxinum,Siculum pontũ traiiciũt. Deinde quum ceperunt quàm potuerunt plurimũ, pelago uehunt impoſitũ nauigio quo uehuntur ipſi. Quum fuerit opus argento, non temere & inconſultò quocunq; ſors tulit auehũt, & quaſi abiiciunt,

ſed

ſed ubi audierint eſſe qui plurimi liceătur, magnóque mercĕtur,eò ferunt,& emptoribus tradunt.Sic quodammodo pater tuus auidè ſequebatur agriculturam,& inde quæſtum uenabatur.Iocaris Socrates. Ego,inquit,nihilo minoris ſtudioſos ædificandi facio,qui domos extruunt,uendunt,alias deinde moliuntur.Iureiurando ſine ulla dubitatione tibi cõfirmo Iſchomache,adduci me ut tibi credam,ac putem mortalium genus amare & perſequi omnia quæ ſibi uſui futura arbitratur.Cõſidero quàm bene propoſito congruĕtem omnem præſtiteris orationĕ. Propoſueras artem colĕdi ruris omnium facillimam eſſe diſcenti.Nunc ego prorſus omnibus tuis uerbis adductus,ſic eſſe rem non dubito.Sic eſt,inquit Iſchomachus.At,quod eſt omnibus actionibus, agriculturæ,ſciĕtiæ ciuili,œconomiæ,arti militari cõmune, expetendũ eſt,ut ſis imperădi peritus.Hoc tibi quidem aſſentior,alios aliis eſſe mente præſtantiores,ut in triremi ſi mare aſperũ traiiciatur, & homines qui nauigia impellunt,& remis uelíſque ſubminiſtrant, penetrare ſit neceſſe, alii quorum iubere & hortari munus eſt,ea dicere & facere poſſunt, quæ animos exacuunt & incitant ad ſuſcipiendum laborem: alii ſic imperiti ſunt & incompoſiti, ut uix altero tanto tempore eundem expleant curſum.Sudant illi,& in egreſſu qui iubet,eos qui dicto ſunt audientes,laude perſequitur:qui parent,iubentem uiciſſim laudant. Hi uerò nullo ſudore appellunt nauem,odere præfectum, præfectus illos. Sic & imperatores inter ſe

differunt. Alii nõ ita ſuos regere poſſunt, & allicere, ut laborare, pericula ſubire, non minus quàm ſi non cogerentur, obtemperare uelint, ſed ita reddũt affe-ctos, ut ſi aduerſentur imperanti, magnum quiddam ac præclarum facere uideãtur. Iſti quoq; non ſic milites inſtituunt, ut dedecus fugere ſciãt, & ſiquid accidat turpe, uerecundia moueri. Alii contrà boni duces, periti, diuini, quum ſuſceperunt eoſdem & alios ſæpius, ſic erudiunt, ut aliquid turpe committere uereãtur, ut parêre melius eſſe putent, & unumquenq; audienté eſſe dicto gaudeant, ut uniuerſi non inuitè, ſi opus ſit, laborem ſuſtineant. Sed ut ſingulis amor quidam laborãdi innaſcitur, ſic & toti exercitui ſub bonis ducibus agẽdi cupiditas ingignitur, & honoris ingẽs ſtudium, quo accẽſi milites aliquid agere præclarè, & à duce uideri cupiunt. In quoſcunq; ſic affecti ſunt animo comites, itáne ualidi robuſtíque ſunt duces? Nequaquam uerò. Non qui corpus habẽt firmiſſimum celerrimúmque, qui telis & ſagittis optimè pugnãt, qui equum nacti præſtantiſſimũ, ut fortiſſimos equites aut ſcutatos inſignes decet, offerunt ſe periculis: ſed qui eò inducunt militum animos, ut uel per ignem uel omne periculum ſequendum putent, eos meritò duces acris ingenii magníque uiros dicere licet: quos qui norunt, multi ſequuntur: quos ire magna manu iure dicunt, ut quorum prudentiæ cõſilióque multæ manus ſeruire uelint. Magni reuera tales uiri, qui res magnas non tam uiribus corporis quàm ſapientia mentis gerere poſſunt. Sic & in

priuatis

priuatis rebus,ſiue procurator ſiue præfectus ſit inſtitutus,qui promptos,alacres,frugi, aſſiduos poſſit efficere ſuos,is ſanè rem auget, multáſque parat facultates.Si dominus qui operarium malum maximè punire,diligentem præmio donare poteſt, inuiſerit opus,& apparuerit,& eum minimè uereantur ii qui dant operas,haud equidem uirum probem:ſed eum, cuius aſpectu mouebuntur opifices, ſic ut quiſque uires cõcipiat,certatim laboret,optima gloria ducatur,aliquid habere regiæ uirtutis affirmabo.Hoc maximum eſt(ut mihi uidetur)tum in omni re ubi quid ab hominibus conficitur, tum in agricultura. Non enim qui ſemel id quod dico uiderit audieritue, diſcet , ſed bono rectori futuro opus eſſe cũ diſciplina & indole bona iudico,tum maximè uirtute diuina, quandoquidem nõ hoc totum bonum prorſus humanum mihi uidetur eſſe,ſed etiam diuinum, planè & apertè uolentibus imperare. Dii miſerentur eorũ qui ſapiẽtia ac moderatione uera præditi ſunt: & ut cenſeo, tyrannidem in inuitos dant iis quos miſera uita dignos eſſe duxerint:ut Tantalus apud inferos æternum tẽpus agere dicitur metuẽs ne bis intereat.

FINIS.

Pagina.12.uerſu.23.

Diſtincta uariatáque) Græca ſic cõiungito. ἑκατέρου ἡ φύσις τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ὑπὸ τοῦ θείου διάλυπται, τῷ μὴ ἔχειν χρήσιμον τὴν δύναμιν ἐπὶ ταυτὰ πάντα, ἀλλὰ τῷ ἔχειν ἔνια μὲν ἐπὶ τ' ἀναντία. *Sunt qui non probant, ſed deierant aliud dici: quorum argumenta deſidero.*

Pagina.13.uerſu.12.

Primũ ſibi &c.) πρῶτον μὲν οὖν νόμοι πρὸς γυναῖκα. *Supprimitur uerbũ* ἴσωσαν. *Alij uolunt* ἀεί: *quaſi nõ præcipiat Ariſtoteles, ſed aliorum leges commemoret. quorum ſententiæ non adhæreo. has enim fert leges, ut Plato de rep. multas. Quod ſequitur de Pythagoreis, ſic diſponito,* οἱ πυθαγόρειοι λέγουσι δεῖν ὡς ἥκιστα δοκεῖν ἀδικεῖν τινα ὥσπερ ἱκέτιν καὶ ἀφ' ἑστίας ἠγμένην, *id eſt, Pythagorei dicunt ſic eſſe uiuendum, ut quã minimè cuiquam iniuriam afferre uideare. hæc lex naturalis eſt tenenda, ut illa quæ iubet ancillam quæ ad aras confugit, non eſſe uiolandam: cui ſi non affertur uis peccanti, quia lex hominum uetat, quanto minus uxori nihil peccanti, quæ lege naturali coniungitur?*

Ibi.uerſu.15.

Quamminimè.) Horat. lib. 1. car. Carpe diem quamminimum credula poſtero. dixiſſet quamminime, niſi ſonantius fuiſſet quamminimum. Minimè, ſuperlatiui gradus eſt. Cicero pro Roſ. Ad te minime omniũ pertinebat. Col. lib. 1. Lata bubilia eſſe oportebit pedes decem, uel minime nouem, id eſt minimum. Cic. de orat. Eſt id in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam. Eant nunc qui negant

minimè

minimè eſſe gradus ſupremi.

Pagina.15.uerſu. 4.

Imitandaq́; &c.) δεῖ διανέμοντα καὶ ἀνιέναι λόγῳ καὶ ἔργῳ μιμουμένους τὴν τῶν ἰατρῶν δύναμιν, ἐν φαρμάκου λόγῳ προσθεωροῦντας ὅτι ἡ τροφὴ οὐ φάρμακον διὰ τὸ συνεχές. *Alij uertūt* ἐν φαρμάκου λόγῳ, *loco medicamēti, quaſi idē ſit quod* ἀντὶ φαρμάκου. *quos errare puto. hæc eſt enī philoſophi ſentētia, Paterfamilias ſolers ac prudēs plus minusue partiri debet ſeruitijs alimētū, ueſtē, intermiſſionem laborum, caſtigandi modum: ſic imitari medicos, qui mutant, detrahunt, addunt pro ratione corporū diuerſa. Vt in diæta ſi idem ſemper adhiberent, nō eſſet medicamentum, ſic in alenda familia ſi idem ſemper adhiberet omnibus ſeruis dominus, nequaquam malis eorū mederetur.*

Pagina.17.uerſu.9.

Paruis in rebus.) ἐν μὲν οὖν ταῖς μικραῖς κτήσεσιν ὁ Ἀττικὸς τρόπος τῆς διαθέσεως τῶν ἐπικαρπιῶν χρήσιμος, ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις *&c. alij* διάθεσιν *uenditionem reddunt, quoniam* διατίθημι *interdum id quod uendo ſignificat. Non uidēt referri oportere & ad* Atticam *rationē, & ad* Perſicam, *in qua fructus minime uenduntur. ut ſit, in paruis rebus* Attica *ratio adminiſtrādi fructus eſt utilis, in magnis rebus alia ratio adminiſtrandi melior.* ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις ὁ τρόπος ἄλλος τῆς διαθέσεως τῶν ἐπικαρπιῶν χρήσιμος. *Sic uenditio non conuenit.*

Pag.eadem uerſu.27.

Talis erit &c.) ἐὰν δ' αὖ ἡ τοιαύτη κατάβορρος οὖσα καὶ μὴ ἰσοπλατής. *id eſt, Ea talis erit ad aquilonē uerſa, & nō æquis lateribus porrecta. Litera græca u pro* β *uerſa fuerat in* κ. *Locum fuſius ex Xenophonte ſumus interpretati.*

Z
1185.1
99962982

100

Z 1185-1

MC